

GAMLE HUS DA OG NÅ

2002–2007

Status for SEFRAK-registrerte bygninger
Skjåk kommune
Oppland fylke 2007
2. omverv

Forside: Øvre Tråstad, foto KMK 2007

Illustrasjoner: Med unntak for fotografier fra SEFRAK-registreringen er alle foto tatt av Kulturminnekompaniet (KMK) år 2002 og 2007. Svarthvitt foto er fra SEFRAK-registreringen om ikke annet er nevnt. SEFRAK-fotonegativer er arkivert på Maihaugen, fotoatelieret, som også har framkalt SEFRAK-bildene i rapporten.

Trykk: Allkopi, Oslo 2009

Forord

Riksantikvaren gjennomfører systematiske kontrollregistreringer av SEFRAK-registrerte hus for å observere tap og endringer på bygninger eldre enn 1900. Oversikt på denne mangfoldige bygningsmassen utgjør et viktig grunnlag med tanke på framtidige fredninger. Overvåkingsresultatene gir opplysninger om presset på den eldre bygningsmassen, og vil kunne gi grunnlag for å sette inn målrettede tiltak som istandsetting og vedlikehold.

Kontrollregistreringen knytter seg til nasjonalt resultatmål 1: "Det årlige tapet av verneverdige kulturminner og kulturmiljøer som følge av at de fjernes, ødelegges eller forfaller, skal minimaliseres. Innen 2020 skal tapet ikke overstige 0,5 % årlig." Det overvåkes i alt 18 kommuner, og hver kommune kontrollregistreres på nytt etter 5 år. Første syklus (omdrev) ble avsluttet i 2004. Andre omdrev avsluttes i 2009.

Kulturminnekompaniet har siden år 2000 på oppdrag fra Riksantikvaren gjennomført kontrollregistreringene i de utvalgte kommunene. I 2007 ble ca. 2500 bygninger i kommunene Eidskog, Skjåk, Sandnes og Saltdal kontrollert.

Rapporter fra de tidligere kontrollregistreringene er tilgjengelige på Riksantikvarens nettsider www.riksantikvaren.no.

Mai 2009

Unni Broe og Solrun Skogstad

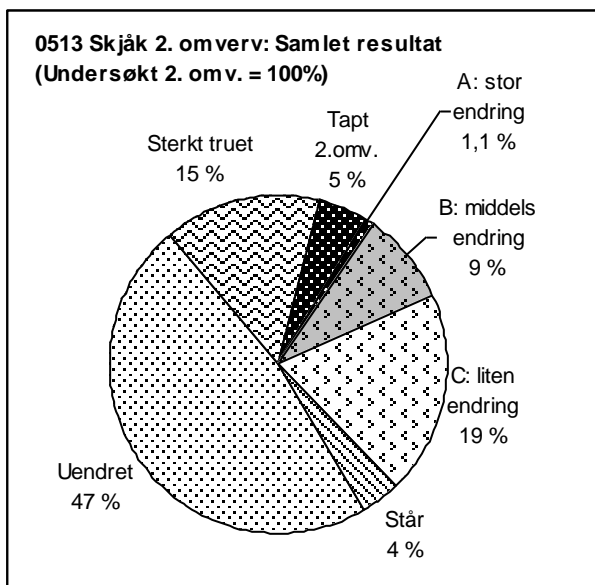
Innhold

0	SAMMENDRAG	6
0.1	Kvantitative forandringer	6
0.2	Kvalitative forandringer	7
0.3	Årsak til tap og endring	8
0.4	Saksbehandling, bruk av SEFRAK-registeret	8
1	OM PROSJEKTET	9
1.1	Riksantikvaren og miljøovervåking (MOV)	9
1.1.1	Miljømål	9
1.1.2	SEFRAK.....	9
1.1.3	Miljøovervåkingens gjennomføring	9
1.1.4	Undersøkte SEFRAK-data	10
1.1.5	Parametere for MOV-undersøkelsen.....	12
2	GRUNNLAGSMATERIALET FOR MOV-UNDERSØKELSEN 2007	14
2.1	De fire utvalgte kommunene til MOV-undersøkelsen 2002–2007	14
2.1.1	Undersøkte bygninger 2002–2007	14
2.2	Grunnlagsmaterialet for MOV-undersøkelsen i Skjåk 2007	15
2.2.1	Antall undersøkte bygninger	15
3	RESULTAT	16
3.1	Tap	16
3.1.1	Tap – samlet oversikt	16
3.1.2	Tap – samfunnssektor og sosial miljøsammenheng	17
3.1.3	Tap – bygningstyper	18
3.1.4	Tapsårsaker.....	19
3.2	Endringer av gjenstående bygninger	25
3.2.1	Endringer – samlet oversikt.....	25
3.2.2	Endring – bygningstyper	26
3.3	Tilstand	32
3.3.1	Tilstand – samlet oversikt.....	32
3.3.2	Tilstand – sosial miljøsammenheng	32
3.3.3	Tilstand – bygningstyper	33

4	GEOGRAFISKE VARIASJONER	36
4.1	Tap og geografiske variasjoner	36
4.1.1	Tap – områder: Skjåk øst/Skjåk vest	36
4.1.2	Tap – tettbygd/spredtbygd	36
4.2	Endringer og geografiske variasjoner	37
4.2.1	Endring – områder: Skjåk øst/Skjåk vest	37
4.2.2	Endring – tettbygd/spredtbygd	37
4.3	Tilstand og geografiske variasjoner	38
4.3.1	Tilstand – områder: Skjåk øst/Skjåk vest	38
4.3.2	Tilstand – tettbygd/spredtbygd	38
5	UTVIKLING OG TENDENSER.....	39
5.1	Hovedtrekk ved kommunens utvikling	39
5.2	Tendenser i trusselbildet.....	42
6	SAMLET RESULTATOVERSIKT MOV 2007.....	47
6.1	Kvantitative forandringer	47
6.2	Kvalitative forandringer	49
6.2.1	Bestandsutviklingen i forhold til sosial miljøsammenheng.....	49
6.2.2	Bestandsutviklingen i forhold til bygningstyper	50
6.2.3	Tapsårsaker.....	52
KILDER.....		53
VEDLEGG 1. 2. OMVERV. BYGNINGSTYPER: TAP - ENDRING – TILSTAND		55
VEDLEGG 2. 2. OMVERV. REGISTRERINGSKRETSER: TAP - ENDRING - TILSTAND ..		56
VEDLEGG 3. KART OVER SKJÅK.....		57

0 Sammendrag

0.1 Kvantitative forandringer

Nøkkeltall Skjåk: Mellom 2002 og 2007 har 35 hus, dvs. 5 % av de undersøkte bygningene gått tapt. Det tilsvarer et årlig tap på 0.9 %.

MOV-undersøkelsen i Skjåk 2007 omfatter 751 hus. Disse tar utgangspunkt i de gjenstående bygningene fra undersøkelsen i 2002.

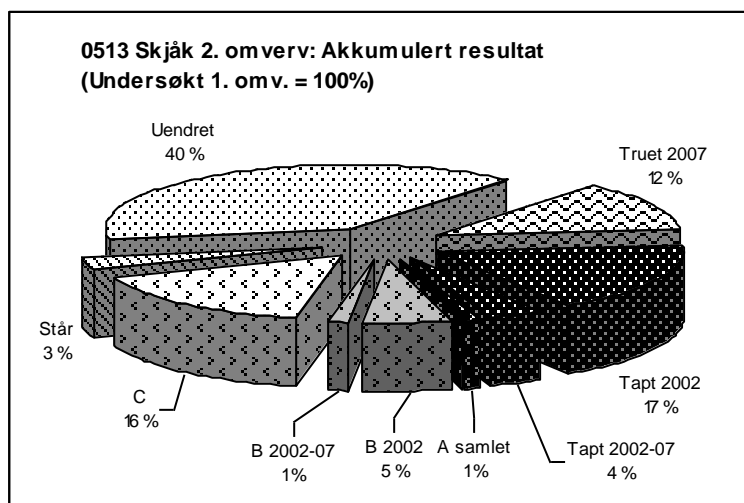
112 bygninger er så sterkt truet på grunn av dårlig teknisk tilstand at de er rivingstruet. Det tilsvarer en prosentandel på 15 av de undersøkte i 2007. Det er 1 % høyere enn i 2002, men i antall er dette 9 færre. Bak tallet ligger likevel en del nye med status "truet", da 27 truede fra 2002 nå er tapt, og litt under 10 er satt i stand.

Åtte hus (1 %) er så sterkt ombygde at de er vanskelige å kjenne igjen – endringstype A.

I 2007 utgjør tallene for tapt, stor endring (endringstype A) og sterkt truet en samlet bolk på ca. 21 % av de undersøkte bygningene.

Samlet er 220 hus nå endret siden SEFRAK-registreringen (1977–82), inkludert endringstype A. Det tilsvarer en prosentandel på ca. 30 av de undersøkte i 2007. Samlet har bare 7 flere hus enn i 2002 nå status som endret. Men da flere i gruppen fra 2002 er revet eller har skiftet status, er det reelle tallet nye endrete større. Mange av de nye endrete gjelder tiltak som innebærer arealendringer – endringstype B.

Andelen klassifisert som "Står", dvs. med endringsstatus ukjent, er 4 %. Prosentandelen er litt høyere enn i 2002, i antall er det omtrent like mange. Heri inngår flere hus som var under ombygging i 2007. Andre som hadde denne statusen i 2002 er nå ferdigstilt.

47 % av de undersøkte husene i 2007 er tilnærmet i samme form som ved registreringstidspunktet, fraregnet de som er spesielt truet av dårlig teknisk tilstand. Det er 4 % færre enn i 2002.

Tar man utgangspunkt i de opprinnelige bygningene som ble undersøkt i 1. omverv er akkumulert tap i 2007 21 % – mot 17 % i 2002. Tilsvarende er akkumulert andel tapte, truede og endringsgruppe A nå 34 % – mot 32 % i 2002. Det akkumulerte samletallet for endrete har økt fra 23 % til 24 %.

0.2 Kvalitative forandringer

Resultatene av undersøkelsen for 2. omverv forsterker i hovedtrekk trendene som kom fram ved 1. omverv. Tapene slår fortsatt ulikt ut i forhold til samfunnssektor, sosial miljøsammenheng, hustyper og geografi. Sammensetningen i kulturminnebestanden endres.

Tapene i Skjåk for 2. omverv er så godt som bare å finne i primærnæringen, og slår relativt sett sterkest ut for miljøer som dokumenterer småkårsfolks historie. Bygningsmiljøer opprinnelig knyttet til husmenn og arbeidere har høyere tapsandeler og større andel av hus som er truet på grunn av dårlig tilstand, enn gjennomsnittet. Utslaget er også noe mer markert ved 2. omverv. Men det er fortsatt små variasjoner i prosentandeler det er snakk om. Siden dette er en kategori kulturminner som alt er sterkt desimert, bekrefter imidlertid resultatet kategoriens sårbarhet.

Som i 2002 er det stor forskjell i hvordan tallene for tap, endring og tilstand slår ut for de enkelte hustypene, og resultatet følger det samme mønsteret.

Driftsbygningene og de mange spesialiserte småhusene i tun og utmark har vært mest utsatt for tap og vil være mest sårbare for framtidige tap på grunn av dårlig tilstand. Hus som er knyttet til boligfunksjoner; våningshuset, seterstua og stabburet har vært mindre utsatt for tap og er i bedre stand. Bolighus og seterstuer har størst innslag av omfattende endringstyper, men det har ikke vært noen økning i den mest omfattende – endringstype A. Også i 2. omverv bekrefte trenden med at våningshus på husmannsplasser har vært mer utsatt for tap og er mer truet av forfall enn våningshus på gårdsbruk.

De eldre driftsbygningene, og spesielt de mange små funksjonsspesialiserte husene, er et karakteristisk og alderdommelig trekk ved bygningsarven i Skjåk. Undersøkelsen for 1. omverv viste hvor sårbart dette kulturminnebildet er. Sett under ett viser undersøkelsen for 2. omverv at dette fortsatt gjelder.

Samtidig er eksemplene på mottiltak i 2007 blitt så mange at de kan spores i tallene fra undersøkelsen. Hus pusses opp og midlertidig nedtatte fra 2002 settes opp igjen. Hus som i 2002 fikk endringsstatus C på grunn av ytre endringer noteres nå som tilbakeførte i forhold til SEFRAK-registreringen (1977–82) – dvs. de framstår som "uendret" i oversikten. Her finner vi et flertall av de mest truede hustypene, mindre uthus og gamle driftsbygninger som er pusset opp, bl.a. med nye torvtak – flere med bistand fra SMIL-institusjonen. Flere er hus som inngikk som "Truet" i forrige undersøkelse. Andre under oppussing spores i kategorien "Står – endringsstatus ukjent".

Mottiltakene er også i ferd med å synes i landskapet. I flere av de nedslitte og overflødige tuna som med jevne mellomrom markerer seg mellom de aktive i Ottadalen, var det i 2007 tydelig mer aktivitet å spore i form av oppussing, tilbakeføring og gjenoppsetting av midlertidig nedtatte hus.

I tillegg til de snevert definerte tilbakeførte, er det flere hus som pusses opp etter eldre forbilder av mer generell karakter. Trenden med å ta i bruk tradisjonsinspirerte materialer og former når hus pusses opp, var markert i materialet fra 1. omverv og kan fortsatt spores.

0.3 Årsak til tap og endring

Forfall har ført til de fleste tapene. I alt 79 % har dette som direkte årsak – enten ved at huset har falt i ruin, eller så er forfall oppgitt som grunn ved riving for opprydding. Dette er en større relativ andel enn i 2002. Oppføring av ny bygning eller annen ny arealbruk er grunn til 6 % av tapene, det er en markert lavere andel enn i 2002. Flytting er oppgitt som primær årsak for 9 % av tapene, men kan involvere flere.

Manglende funksjon er en viktig årsak til forfall og tap. Det er et stort samsvar mellom hustyper som MOV-undersøkelsen har registrert med mange tap, og hustyper som ikke var i bruk og var preget av dårlig teknisk tilstand på tidspunktet for førstegangsregistreringen. 27 hus som var registrert som truet under 1. omverv er nå tapt.

Det er vanskelig å måle effekt av geografisk beliggenhet, i forhold til øst og vest i Ottadalen, sett på tap og endring. Selv om det er en overvekt av tap i kretser som omfatter tettstedsbebyggelse i perioden 2002–2007, er det lite ved disse tapene som skiller dem fra øvrige tap i kommunen. Tettstedspress står neppe sentralt i forhold til tap og endring i Skjåk.

0.4 Saksbehandling, bruk av SEFRAK-registeret

Inntil 2002 var SEFRAK-originalskjemaer arkivert hos kommunen. De ble da overført fylkeskommunen, fotoarkivet ble overført Maihaugen. Skjemaer og kart ble ikke brukt systematisk ved saks- og planbehandlingen, man baserte seg i stor grad på lokalkunnskap ved etaten. Dette er fortsatt gjeldende praksis i hovedsak. SEFRAK-registeret via GAB ble ikke brukt 2002, men kommunen har nå tilgang på kartavmerking og et ekstrakt av opplysninger gjennom digitale løsninger i et samarbeid med Nord-Gudbrandsdal-kommunene. Det har vært et savn at foto, skisser og andre opplysninger på SEFRAK-skjemaet er vanskelig tilgjengelig. Fra 2006 ble også SEFRAK-kartfesting og et ekstrakt opplysninger fra registeret tilgjengelige på internett og intranett gjennom "InnlandsGIS", en karttjeneste laget i samarbeid mellom fylkeskommunene og fylkesmennene i Hedmark og Oppland. Den har så langt vært lite brukt i forbindelse med å lokalisere SEFRAK-objekter.

Om nyere tids kulturminner heter det i kommuneplanen for 2006–2016 at "... Kulturminnelovas § 25 stiller krav til at riving eller vesentleg endring av bygg/anlegg oppført før 1850 blir sendt fylkeskommunen til uttale. Det same gjeld rive- og byggesøknader for bygningar som er registrerte i SEFRAK."

1 Om prosjektet

1.1 Riksantikvaren og miljøovervåking (MOV)

Miljøforvaltningens definisjon av miljøovervåking er: Miljøovervåking er en systematisk innsamling av data ved hjelp av etterprøvbare metoder, om mulig basert på en hypotese om sammenhengen mellom årsak og virkning.

Gjennom miljøovervåking vil Riksantikvaren: Følge med i kvantitative og kvalitative endringer i kulturminner og kulturmiljø, og vurdere effekten av tiltak i forhold til bestandsutvikling, tilstand og representativitet.

Riksantikvaren har i sin strategi slått fast at "RA skal forholde seg aktivt til den løpende samfunnsutviklingen gjennom offensiv kunnskapsutvikling, bred samfunnskontakt og god oversikt over sentrale endringsprosesser og deres konsekvenser."

Med et bredere tallmateriale fra systematiske undersøkelser vil man kunne stille prognoser for hvor stor del av bestanden som vil forsvinne i løpet av en gitt tid. Disse dataene vil kunne danne grunnlag for politisk handling med sikte på vern.

1.1.1 Miljømål

Kontrollregistreringen knytter seg til nasjonalt resultatmål 1: "Det årlige tapet av verneverdige kulturminner og kulturmiljøer som følge av at de fjernes, ødelegges eller forfaller skal minimaliseres. Innen 2020 skal tapet ikke overstige 0,5 % årlig."

1.1.2 SEFRAK

I 1970 ble det tatt initiativ til en landsomfattende registrering av faste kulturminner i Norge. Feltarbeidet kom i gang i form av prøveprosjekter i 1973. Registreringen ble først ledet av et eget sekretariat, "SEkretariatet For Registreringen Av faste Kulturminner i Norge", forkortet til SEFRAK. Arbeidet ble konsentrert til i hovedsak å omfatte bygninger og rester av bygninger eldre enn år 1900 (med en del lokale unntak). I 1989 ble sekretariatet oppløst og dets ansvarsområde overført til Riksantikvaren, men navnet SEFRAK ble beholdt som en betegnelse på det registeret som ble bygd opp. SEFRAK-registreringene ble i hovedsak avsluttet omkring 1995. Da var det ved hjelp av standardiserte skjema registrert over 515 000 objekter. (Av disse var ca 20 000 miljøregistreringer og "andre minner enn hus".)

Ved et samarbeid mellom Statens kartverk og Riksantikvaren ble opplysningene fra bygningsdelen av SEFRAK koblet sammen med bygningsdelen i GAB-registeret. GAB-registeret var den gang det nasjonale registeret for grunneiendommer, adresser og bygninger. I løpet av 2009 skal alle landets kommuner ta i bruk Matrikkelen som det offisielle registeret for eiendom, bygning og adresse. Matrikkelen erstatter GAB-registeret, men SEFRAK-dataene følger med inn i det nye systemet.

1.1.3 Miljøovervåkingens gjennomføring

I 1994 ble SEFRAK-registreringen fra 1973–74 i Nittedal kommune i Akershus som første kommune kontrollert. Utover 1990-tallet kom det i stand andre mindre overvåkingsprosjekter med kontroll av tidligere registrerte kulturminner – fornminner og bygninger. I 2000 fikk Riksantikvaren for første gang øremerkete midler for miljøovervåking, og siden 2001 er miljøovervåking en fast bestanddel i Riksantikvarens virksomhet.

Systematisk kontrollregistrering av SEFRAK-registrerte hus begynte i 2000, og det overvåkes i alt 18 kommuner. Hvert år kontrolleres utviklingen i fire kommuner, og hver kommune kontrolleres på nytt etter 5 år. De 18 kommunene er (1. omdrevsår i parentes): Nord-Aurdal, Gjerstad, Fræna og Kautokeino (2000); Sandnes, Eidskog, Skjåk og Saltdal (2002); Melhus, Snåsa, Flora og Vega (2003) og Sarpsborg, Holmestrand, Bø og Samnanger (2004) – dertil Tromsø (2001). Første omdrev av kontrollregistreringen ble avsluttet i 2004. Det er utarbeidet rapporter med resultat fra undersøkelsen for hver kommune – "Gamle hus da og nå".

SEFRAK-registreringen i de fleste av de undersøkte kommunene strakk seg over et langt tidsrom, fra midten av 1970-tallet til 1990-tallet. Det er derfor vanskelig å finne sammenlignbare tall for desimeringstakt og endringstakt i kommunene ut fra materialet for først omdrev. Gjennom andre omdrev er det tanken at man ved å kontrollere situasjonen over en gitt periode på 5 år, vil få et sikrere materiale for å vurdere og sammenligne bestandsutviklingen i de ulike kommunene.

Andre omdrev startet i 2005 med Nord-Aurdal, Gjerstad, Fræna og Kautokeino. I 2006 ble Tromsø undersøkt for andre gang. Samme år ble Nittedal på ny trukket inn og kontrollregistrert. I 2007 var turen kommet til Eidskog, Skjåk, Sandnes og Saltdal.

1.1.4 Undersøkte SEFRAK-data

Utgangspunktet for MOV-undersøkelsen har vært å se om de SEFRAK-registrerte bygningene fremdeles står, og om de er endret siden førstegangs-registreringstidspunktet. I feltarbeidet har prosjektet benyttet kartutplott som er produsert hos Riksantikvaren og papirkopier av SEFRAK-skjemaene. De innsamlede dataene er lagt inn i en database som har utgangspunkt i et ekstrakt av SEFRAK-opplysningene i Matrikkelen.

I tillegg til å undersøke de rent kvantitative forandringer i kulturminnebestanden – hvor mange som er tapt og endret – har det vært et mål å se på mulige kvalitative forandringer: Hva slags følger tap og endringer har fått for det kulturhistoriske innholdet og representativiteten i kulturminnebildet som helhet. Med utgangspunkt i strukturen i SEFRAK-registeret har man valgt ut noen aspekter som er undersøkt nærmere, det gjelder samfunnssektor, sosial miljøsammenheng, hustyper, alder, samt geografiske variasjoner innen kommunene.

Hustypebetegnelsene som er brukt i MOV-undersøkelsen (og lagt inn i databasen) representerer en grovsortering som er gjort for MOV-undersøkelsen. Tanken er at undergruppene forenkler oversikten, samtidig som inndelingen tar vare på typiske trekk ved eldre byggeskikk – med egne hus for et variert sett med arbeidsoppgaver, funksjoner og utnyttelsen av ulike ressurser i landskapet. Betegnelsene som brukes er standardiserte, da de lokale betegnelsene varierer.

For at den grafiske framstillingen skal være lesbar, er de fleste hustypene igjen inndelt i større grupper. Gruppene som grafene er bygd på vises med uthevet skrift i tabellen som følger. For oversikt over resultatene fra MOV-undersøkelsen fordelt på de enkelte hustypene, viser vi til tabeller i vedlegg til hver kommunerapport.

Bolighus/våningshus**Mindre uthus i/nær tunet**

Sidebygning
Stabbur/loft
Andre mindre uthus i/nær tunet
Uthus knyttet til bolig/bygård

Driftsbygninger i tunet

Fjøs, stall, låve (enkeltstående, også i rekke)
Driftsbygning (enhetsbygningen)

Hus i utmark/seter

Utløe, sommerfjøs
Kvern, sag
Koie
Andre hus i utmark
Seterstue/seterbu/sel
Seterløe
Seterfjøs
Andre hus på setra

Bygård**Naust, sjøhus, fyr m.m.**

Naust
Sjøhus
Rorbu
Fyr m.m.

Andre hustyper

Næringsbygg (meieri, industri, kraftverk, teglverk, mølle, trandamperi, salteri, røykeri m.m.)
Kraftstasjon, transformatorstasjon
Forretning
Hotell, gjestgiveri, skysstasjon, kafé m.m.
Stasjonsbygning
Kirke, kapell
Skole/internat
Forsamlingshus
Sykehus, pleiehjem
Kommunehus
Bygdemagasin, telthus, tollbod
Hytte
Ukjent

Datering

Tidfestingen av hus i SEFRAK-materialet må leses med forbehold, dateringen er hentet fra registreringskjemaet og er som hovedregel ikke kontrollert. Som for de andre variablene er det en stor grad av skjønn i dateringen.

Datering i forhold til flyttete hus er et eget problemområde. Det har vært ulike tradisjoner for hvordan flyttete hus dateres – med utgangspunkt i gjenreisingsåret eller antatt byggeår før flytting. MOV-undersøkelsen har lagt seg på den siste forståelsen av "alder", siden denne har vært mest utbredt. I den utstrekning opplysningene på skjemaet klargjør bakgrunnen for dateringen, er dateringsåret korrigert for dette ved undersøkelsen. Dette er først og fremst aktuelt for eldre flyttete hus gjenoppsatt på 1900-tallet siden 1900-talls hus i utgangspunktet er holdt utenom undersøkelsen. Andre opplagte feildateringer, skrive/punchefeil og lignende er korrigert der man har blitt oppmerksom på det.

Registreringskretser – geografiske forhold

Et siktemål med MOV-undersøkelsen er å se om beliggenhet i forhold til sentrum/periferi, tettbygde/spredtbygde områder påvirker kulturminnebestanden.

SEFRAK-registreringen ble organisert i felt etter de samme grunnkretser som Statistisk sentralbyrå (SSB) har brukt i folketellingene fra 1970 og 1980. Disse tar utgangspunkt i befolkningstetthet. Kretsinnndelingen for Eidskog, Skjåk og Sandnes er organisert etter grensene som gjaldt ved folketellingen i 1970. Saltdal er organisert etter kretsinnndelingen som ble innført ved folketellingen i 1980. Kretsinnndelingen som SSB benyttet i 1980 inneholder flere kretser enn den fra 1970. I kretsinnndelingen fra 1970 er tettstedene skilt ut som egne kretser. Det er de ikke i 1980.

Kretsinnndelingen kan belyse tap og endringer knyttet til kulturminnenes geografiske beliggenhet, dvs. om visse strøk i en kommune er mer utsatt enn andre.

For oversikt over resultatene fra MOV-undersøkelsen fordelt på registreringskretser, viser vi til tabeller i vedlegg til hver kommunerapport.

1.1.5 Parametere for MOV-undersøkelsen

Følgende parametere skal undersøkes: 1) tap, 2) ombygging og 3) teknisk tilstand.

Tap

Tap er det absolutte tap av SEFRAK-registrerte objekter siden registreringstidspunktet. Det betyr at huset fysisk sett er borte.

Flytting som tap

Hus som er flyttet vil framkomme som tap, med unntak for flytting innen et snevert geografisk område – som for eksempel et gårdstun. Så langt undersøkelsen gir opplysninger om det, er det gjort rede for hvor mange som er flyttet.

Gjenoppstått

En ny kategori ved 2. omverv er gjenoppståtte hus. Det gjelder hus som har vært midlertidig tatt ned, lagret ved undersøkelsen for 1. omverv, og som så er satt opp igjen i tilnærmet opprinnelig fysisk sammenheng (jamfør flytting).

Endring – tilbygg, påbygg, ombygging

Det er definert tre ulike grader av endring: A, B og C.

Endringstype A Stor endring. Sterk grad av ombygging. Utvidelse eller reduksjon av bygningens bruksareal. Tilbygg/påbygg som i størrelse dominerer den opprinnelige bygningen. Bygningens opprinnelig volumkarakter er endret.

Endringstype B Middels endring. Mindre omfattende ombygging. Utvidelse eller reduksjon av bygningens bruksareal. Mindre påbygg/tilbygg som underordner seg den eksisterende bygningen.

Endringstype C Liten endring. Endring av bygningens karakter gjennom generelt vedlikehold for eksempel ved utskifting av ytre bygningselementer som nytt panel, takbelegg og vinduer/listverk.

I utgangspunkt tar MOV-undersøkelsen ikke stilling til om endringene er gode eller dårlige.

Et mål med undersøkelsen er å skille ut antall bygninger som er så sterkt ombygde at det er lite eller ingenting igjen av bygningens opprinnelig karakter (endringstype A). Disse bygningene har i stor grad mistet sitt opprinnelige preg, og vil som regel i kulturminnesammenheng regnes som relativt verdiløse. De kan likevel ha bygningshistorisk kunnskapsverdi og annen kulturhistorisk interesse.

For endringstype B og C vil et eventuelt tap av kulturhistorisk verdi variere langt mer med hvordan endringene er utført. Endringstype B kan for eksempel romme hus som er tilbygd, men hvor den opprinnelige delen har beholdt både form og autenticitet i detaljer.

Det blir likevel et stort element av skjønn i klassifiseringen av de endrete husene i de tre endringstypene.

Utgangspunktet også ved 2. omverv vil være huset ved førstegangs-registreringstidspunktet, slik det framstår på SEFRAK-skjemaet. Eventuelle tilleggsendringer i forhold til 1. omverv framkommer som merknader, men blir ikke ført fram i statistikkens form.

Tilbakeføring.

Enkelte endringer representerer en tilbakeføring til eldre uttrykk. De vil bli registrert som endring i denne undersøkelsen, som oftest i gruppe C, men B er også representert. Ved 2. omverv blir hus med tilbakeført karakter notert som en tilleggsmerknaad i databasen og telt opp. I den statistiske analysen er det ikke tatt hensyn til om det er historisk verifiserbart belegg for tilbakeføringen knyttet til det enkelte hus. Dette blir omtalt mer skjønnsmessig i rapporten der man får opplysninger om det.

Problemer med å registrere mindre endringer

Dette berører vurderingen av hvilke objekter som skal klassifiseres i endringsgrad C, eller gå inn i restkategorien "uendret". I mange tilfelle kan det være vanskelig både å observere og klassifisere mindre endringer. Dette kan dels ha med kvaliteten på foto og bygningsbeskrivelsen på SEFRAK-skjemaet å gjøre. For å få mest mulig enhetlig behandling av materialet, er det valgt å ikke se på skifting mellom relativt moderne taktekke som bølgeblekk, eternitplater, asbestsplater, aluminiumsplater, papp m.m. som endring. Det samme gjelder også utskifting av enkelte vinduer som har samme format, men hvor detaljene er vanskelig å kontrollere i forhold til før/nå. Det ligger derfor en stor grad av skjønn i om dette er vurdert som "endring" etter kriteriene for undersøkelsen.

Om panel, listverk, vinduer og takbelegg er helt fornyet, men av samme typer som ved registreringen, vil dette i de fleste tilfelle ikke bli registrert som endring. Undersøkelsen har derfor ikke som mål å registrere tap av autenticitet på detaljnivå.

Står – status ukjent

En del hus har det ikke vært mulig å klassifisere endringsgrad til. Dels skyldes det, som nevnt over, kvaliteten på SEFRAK-skjemaet, dels kan det være hus som var under oppussing/ombygging – enten ved den opprinnelige SEFRAK-registreringen, eller ved MOV-undersøkelsen. Disse går inn i undersøkelsen som "Står". I 2. omverv er status til en del av disse avklart, mens nye er kommet til.

Riving av deler av hus

En spesiell type endring framkommer når deler av hus blir revet, og gjelder ofte der konstruksjoner som laft, bindingsverk, skjelterverk eller stav/grind er kombinert. En typisk endring her er at de deler av huset som er bygd i lettere konstruksjon er mer utsatt for forfall og derfor blir revet, mens den tømra delen står igjen. Ofte gjelder slike del-rivinger driftsbygninger og da er særlig fjøset utsatt. Grindabygde hus kan bli forkortet med noen stavpar

Søndre Haugen 2007. (0513-007-058, 059)

2 Grunnlagsmaterialet for MOV-undersøkelsen 2007

2.1 De fire utvalgte kommunene til MOV-undersøkelsen 2002–2007

De aktuelle kommunene for perioden 2002–2007 er Eidskog i Hedmark, Skjåk i Oppland, Sandnes i Rogaland og Saltdal i Nordland.

Kommune	Innbyggertall	Befolkningsutviklingen i undersøkelsesperioden	Hovednæring	Antall registrerte SEFRAK-objekter i Matrikkelen
0420 Eidskog	6385	svak tilbakegang	Industri, jordbruk, skogbruk	1195
0513 Skjåk	2329	svak tilbakegang	Jordbruk, skogbruk, trevareindustri, turisme	1039
1102 Sandnes	60507	sterk vekst	Handel og service, industri, jordbruk	1231
1840 Saltdal	4688	svak tilbakegang	Industri, handel, skoler, turisme, jordbruk, reindrift	745

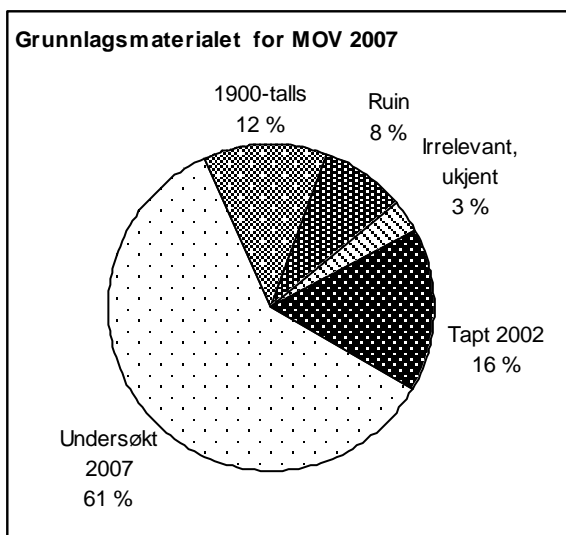
2.1.1 Undersøkte bygninger 2002–2007

I Matrikkelen er det til sammen 4210 registrerte objekter fra Eidskog, Skjåk, Sandnes og Saltdal. Ikke alle disse var med i undersøkelsen 2002, flere falt utenom av forskjellige årsaker. I 2007 kommer dertil tapet av 678 bygninger fra 2002 til fratrekk. Fordelingen er som følger:

Kommune	Objekter i Matrikkelen	Datert til 1900-tallet	Registrert som ruin	Irrelevant/ukjent	Tapt 2002	Undersøkte bygninger 2007
0420 Eidskog	1195	122	33	13	204	823
0513 Skjåk	1039	14	45	75	154	751
1102 Sandnes	1231	286	128	36	235	546
1840 Saltdal	745	104	147	31	73	390
Samlet 2007	4210	526	353	155	666	2510

Irrelevant/ukjent – objekter som er trukket ut av undersøkelsen

MOV-undersøkelsen gjelder endringsstatus for bygninger. Objekter som ble registrert som ruiner er derfor trukket ut av undersøkelsen. Enkelte objekter er irrelevante fordi de ligger inne med to ulike registreringsnr. i registeret. Noen "andre minner" er lagt inn i registeret som hus. De fleste av disse er brønner og sisterner. Registeret inneholder også nye hus satt på gamle murer, med ofte sprikende måte å registrere de historiske opplysningene. Andre som er trukket ut mangler opplysninger av ulike årsaker, eller det har vært vanskelig å komme til dem.

2510 bygninger er undersøkt og ligger til grunn for resultatanalysene i kommunerapportene for MOV-undersøkelsen 2007.

Diagrammet til venstre viser hvor stor andel av de registrerte objektene som undersøkelsesgrunnlaget utgjør (61 %), og hvor store andeler de andre gruppene har.

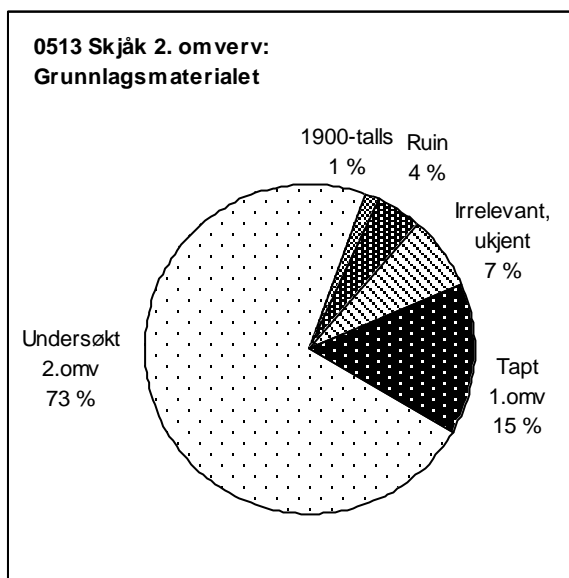
Tallene for grunnlagsmaterialet 2005 er ikke identiske med de som ble oppgitt i grunnlagsmaterialet for 1. omv. Flere objekter er kommet til i databasen til Matrikkelen, bl.a. på grunn av et fortløpende arbeid med korrigeringer sentralt. Også utvalget for MOV-undersøkelsen er noe korrigert – noen flere er vurdert som irrelevante, feil er rettet, samtidig som enkelte som var tapt ved at de midlertidig var tatt ned eller flyttet, nå er

gjenoppsatt i opprinnelig miljø og tatt inn igjen i undersøkelsen. I forhold til de undersøkte er det likevel så små endringer at det ikke rokker ved relevansen for å sammenligne de to omvervene.

2.2 Grunnlagsmaterialet for MOV-undersøkelsen i Skjåk 2007

2.2.1 Antall undersøkte bygninger

Kommune	Objekter i Matrikkelen	Datert til 1900-tallet	Registrert som ruin	Irrelevant/ukjent	Tapt 2002	Undersøkte bygninger 2007
0513 Skjåk	1039	14	45	75	154	751

MOV-undersøkelsen for 2007 tar utgangspunkt i 751 gjenværende hus fra undersøkelsen i 2002.

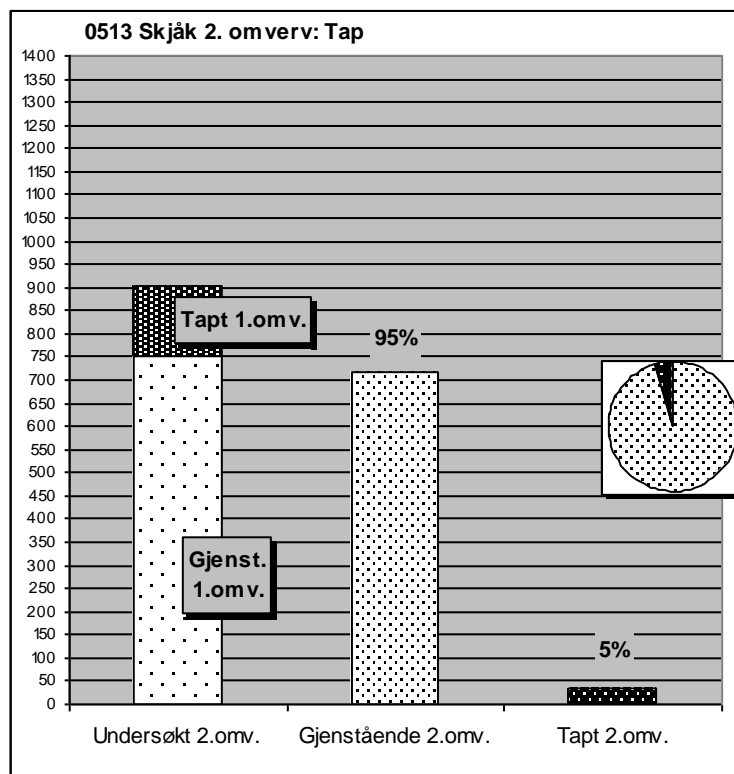
Hus tapt før 2002, hus datert til 1900-tallet, objekter som ble registrert som ruiner etter hus, andre typer minner o.l. faller utenfor undersøkelsen.

Diagrammet til venstre viser hvor stor andel av de registrerte objektene som undersøkelsesgrunnlaget utgjør (73 %), og hvor store andeler de andre gruppene har.

3 Resultat

3.1 Tap

3.1.1 Tap – samlet oversikt

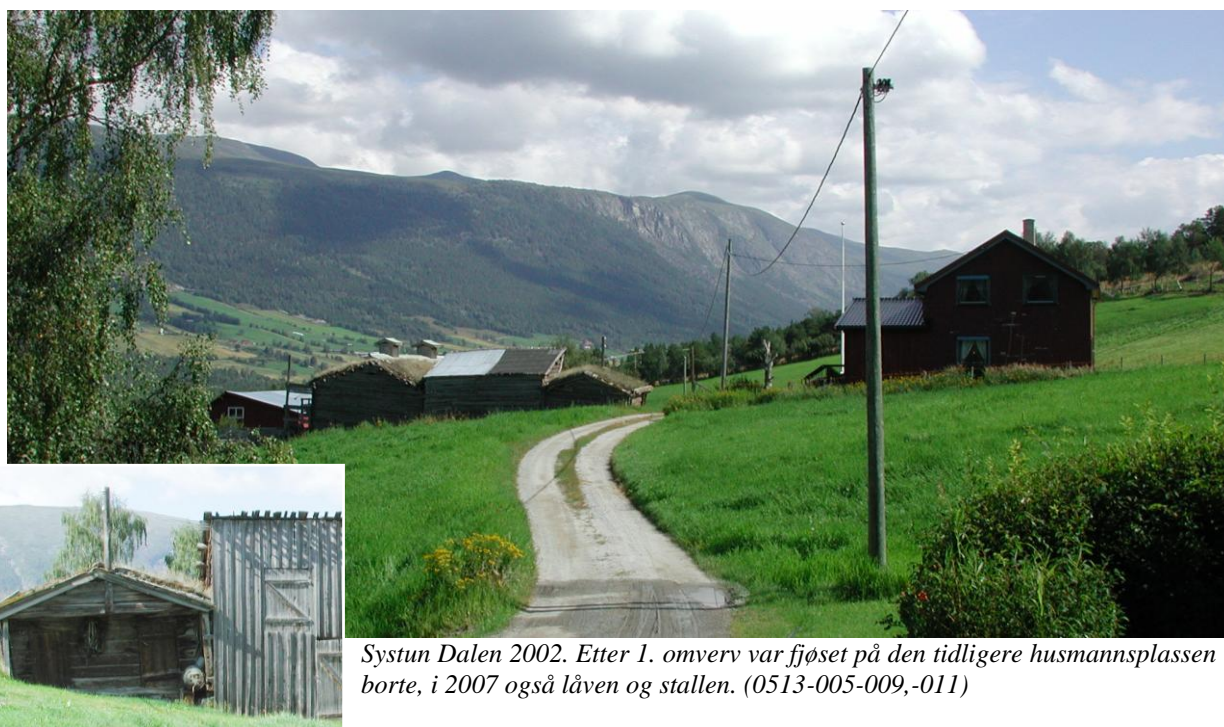

Av 751 undersøkte bygninger i Skjåk er 35 tapt siden 2002. Det vil si at 5 % av den undersøkte bygningsmassen i 2007 er borte.

716 bygninger – 95 % står fortsatt.

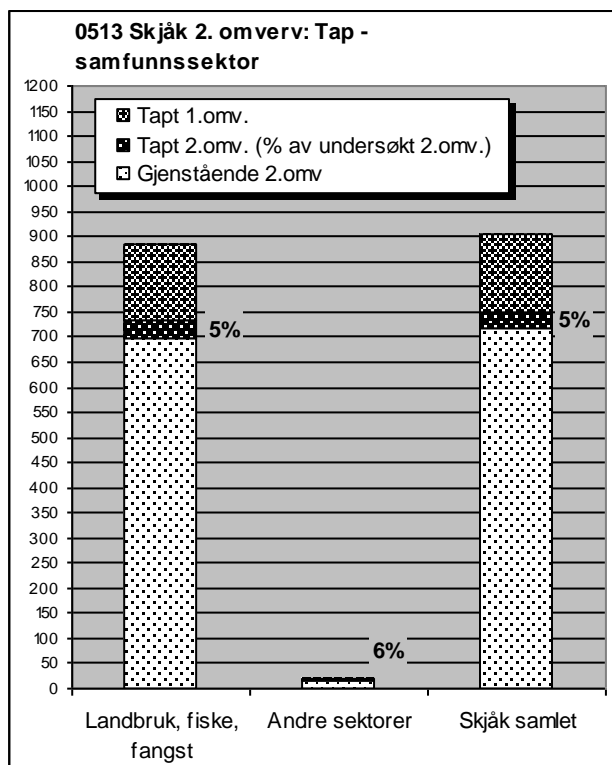
Sammenlignet med utgangspunktet for SEFRAK-registreringen (1977–82) er nå akkumulert tap i den opprinnelige registreringsbestanden på 21 %, mot 18 % i 2002.

Fire hus, som ble konstatert tapt i 2002, er gjenoppført i opprinnelig miljø.

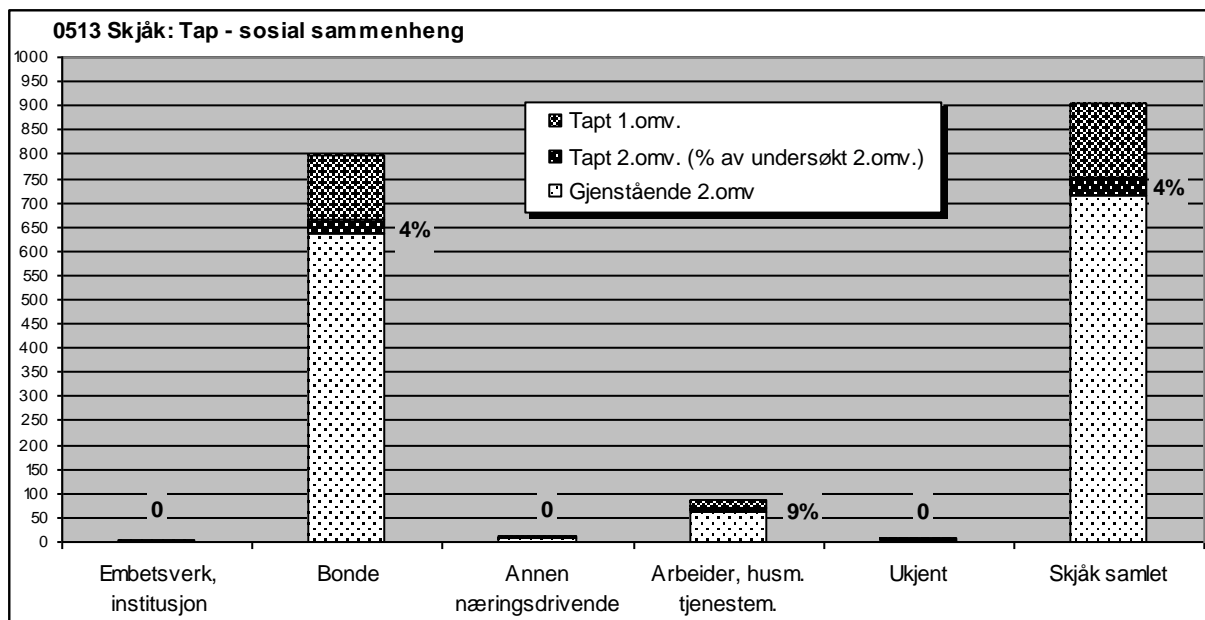
Systun Dalen 2002. Etter 1. omverv var fjøset på den tidligere husmannsplassen borte, i 2007 også låven og stallen. (0513-005-009,-011)

3.1.2 Tap – samfunnssektor og sosial miljøsammenheng

Alle nye tap av betydning er knyttet til landbrukssektoren.

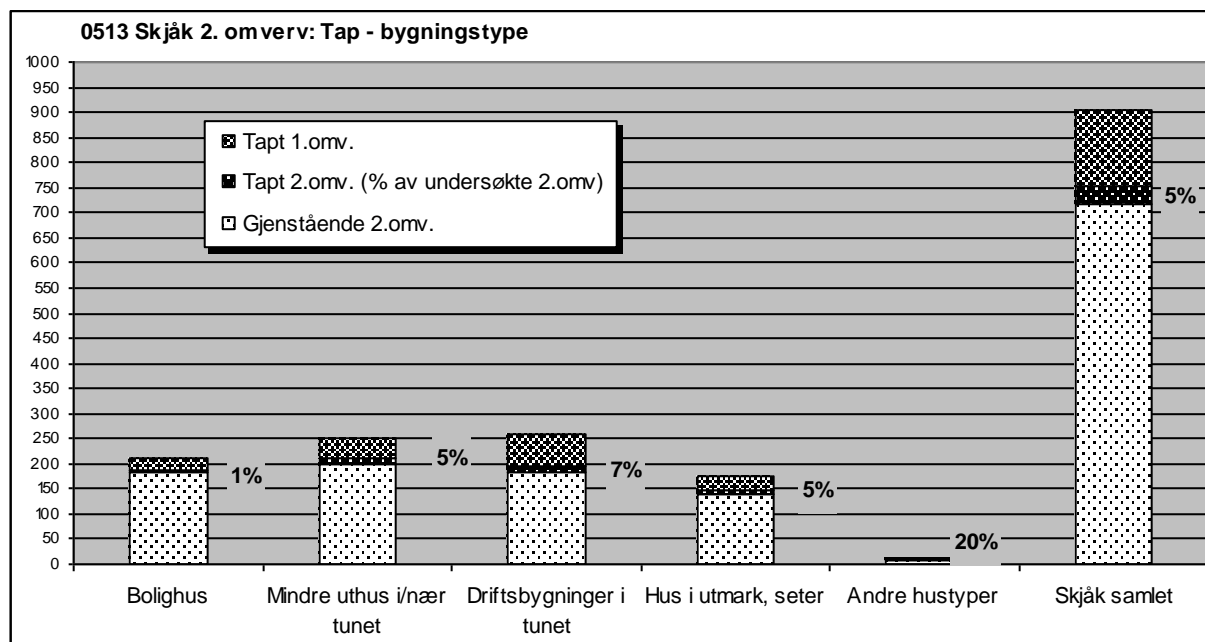
Tapet i gruppen "Andre sektorer" gjelder et loft med usikker bakgrunn som ligger lagret i påvente av gjenreising. Trolig hører også dette til sektor 1. Den lille gruppen sektorer utenom landbruket har derfor ingen tap av betydning siden 2002. De mindre gruppene hadde større tap ved 1. omverv.

Tapene for gruppen "Arbeider, husmann, tjenestemann" ligger klart over gjennomsnittet. Øvrige sosiale grupper utenom denne og bondestanden har ikke tap.

Tapene i Skjåk for 2. omverv er så godt som bare å finne i primærnæringen og slår relativt sett sterkest ut for miljøer som dokumenterer småkårsfolk. Gruppen "Arbeider, husmann, tjenestemann" hadde noe høyere tap enn gjennomsnittet ved 1. omverv, men forskjellen er mer markert negativ nå. Tapene gjelder husmannsplassmiljøer.

3.1.3 Tap – bygningstyper

Det er markert forskjell i hvilke hustyper som er utsatt for tap. Gruppen "Driftsbygninger i tunet" topper, tett fulgt av "Mindre uthus i/nær tunet" og "Hus i utmark, seter". Bolighusene har en markert lavere andel.

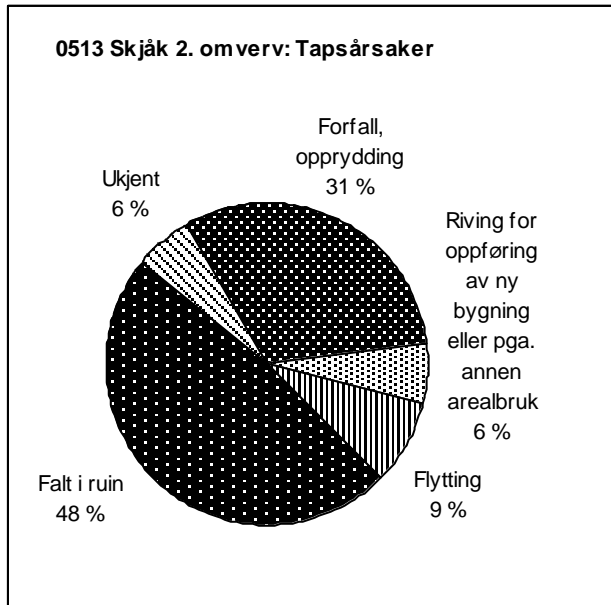
Resultatet samsvarer med trenden fra 1. omverv. Driftsbygninger, andre uthus og seterhus er fortsatt mest utsatt – i prosentandeler og samlet i antall. Som etter 1. omverv ligger enhetslåven høyest med et tap på 14 %, men det er få slike i den eldre bygningsbestanden i Skjåk. Tyngden av tapene er det, som i 2002, de mange små funksjonsspesialiserte uthusene fra det eldste sjiktet tradisjonell jordbruksbebyggelse, som bærer.

Som i 2002 er det stor variasjon i tapsfrekvensen mellom de ulike hustypene i gruppen "Mindre uthus i/nær tunet", der stabburet kommer best ut med en tapsandel nær bolighuset – på 2 %.

Utmarkshusene har en tapsandel samlet lik gjennomsnittet. Som i 2002 slår tapet forskjellig ut for de ulike hustypene i setertunet, men med noe annet utfall. I 2007 er det særlig seterløene det har gått ut over, med tap godt over gjennomsnittet (15 %). Løa lå nær gjennomsnittet i 2002. I motsetning til under 1. omverv kommer seterfjøset bedre ut, bare ett er borte. Seterstua og andre hus i setertunet ligger som før under gjennomsnittet.

Uthusene i heimemarka har ikke tap i 2007, men så var da også alle registrerte, på ett unntak nær, borte før 2002.

3.1.4 Tapsårsaker

Forfall er fortsatt den viktigste grunnen til at hus går tapt i Skjåk – direkte eller indirekte.

Segmentene med forfallsrelaterte tapsårsaker dominerer med henholdsvis 48 og 31 %.

Ny arealbruk i form av ny bebyggelse eller annet har en markert mindre andel av tapene nå enn etter 1. omverv – segmentet har sunket fra 23 til 9 %.

Også flytting som primær årsak har en lavere andel. Men fire hus med andre primærårsaker blir tatt vare på for mulig gjenoppsettning. Dette aspektet er imidlertid ikke undersøkt for alle tapte, og flytting kan involvere flere hus.

En del av det store feltet "Falt i ruin" skyldes at flere hus, som under første omverv ble vurdert som stående, men sterkt truet, nå er definert som ruiner.

Tallene i denne bolken illustrerer noe av særtrekket ved kulturminnebestanden i Skjåk på registreringstidspunktet, med mange små funksjonsspesialiserte uthus fra et eldre sjikt driftsbygninger og andre uthus som lenge hadde vært ute av bruk.

Oversikten er grovmasket og kan dels være overlappende.

Sel på Sota. Etter SEFRAK-registreringen hadde huset vært forsøkt pusset opp med nytt torvtak, men situasjonen var kritisk i 2002 (bilde til venstre). I 2007 var huset ryddet bort. (0513-010-023)

Loftet på Kjeka var tatt ned og ligger lagret i 2007. Det er meningen å sette det opp igjen istandsatt. Foto fra registreringen i 1979. (0513-002-040)

Gamelstugu på Kroken var ikke i bruk ved registreringen i 1977, og i dag står bare grunnmurene tilbake. (0513-004-001)

Eldhuset på Hyrven skal ha vært stuebygningen på gården og er kalt "bestefarstugu". Den er nå revet og det er bygd nytt våningshus der den sto. Men den ligger lagret for å kunne reises igjen. (0513-007-074)

"Gammelfjøse" på Audeled sto på skakke i 2002, men er nå gitt bort til en som skal sette det opp, eller gjenbruke materialer i Lesja. (0513-006-036)

Taket er nå rast helt ned på smia/eldhuset i Bakve. (0513-007-093)

I 2002 (over) sto så vidt det ene av de to innerste seterfjøsene på Framrusten. I 2007 var taket falt inn og begge definert som ruiner. Innfelt situasjonen ved registreringen i 1981. (0513-010-065)

Fjøset på husmannsplassen Gammelgarden under Haugom sto som ruin uten tak i 2002. I 2007 er restene av treverket ryddet bort. (0513-003-012)

Ved registreringen i 1979 var et lite kvernhus flytta inn til tunet på Forbergødegården og stilt opp som bu ved siden av stabburet. Ved eierskifte var det en del av kjøpsavtalen at den gamle eieren tok med seg huset som minne. (0513-008-038)

I 2002 var loftet i det nedre av de to tuna på Strikvilten pusset opp. Etter 2. omverv er det flyttet opp til det øvre tunet, som før sto ubrukt og med forfalne hus. Alle hus er nå satt i stand, med unntak for låven som var i ruin. Stua er datert etter 1900 og ikke med i undersøkelsen, men ei lita løe har fått endringsstatus C. Loftet inngår som tapt, men flyttet. Strikvilten var husmannsplass under Forberg. (0513-005-052-055)

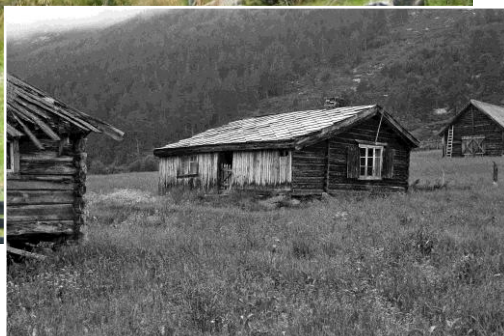
Den gamle seterstua på Eisarsetra i Tundradalen har en lang forhistorie. Den skal være fra 1700-tallet og har stått på to seterplasser før den ble reist her. Huset lå lagret i 2002, men er nå i ferd med å gjenreises inntil en noe yngre seterstue. Setra er en av få i Skjåk i tradisjonell drift. (0513-009-042)

Ingen av husene på Nordre Russar var i bruk ved registreringen i 1979, og mest alle var svært forfalne (innfelte svart/hvitt foto). I 2002 var låven og storfeffjøset nyrestaurert. Også eldhuset var satt i stand, men småfeffjøset var borte (stort foto over). I 2007 er småfeffjøset gjenoppstått og i god stand (til venstre). (0513-002-001-005)

Setertun på Dyringen i stadier av gjenreising 2002 og 2007. Alle hus har vært nede og skal settes opp igjen. I 2002 var fjøset og løa kommet opp (over), sommeren 2007 (under) har fjøset fått torvtak, og siste hånd legges på seterstua. (0513-010-038, 039, 040)

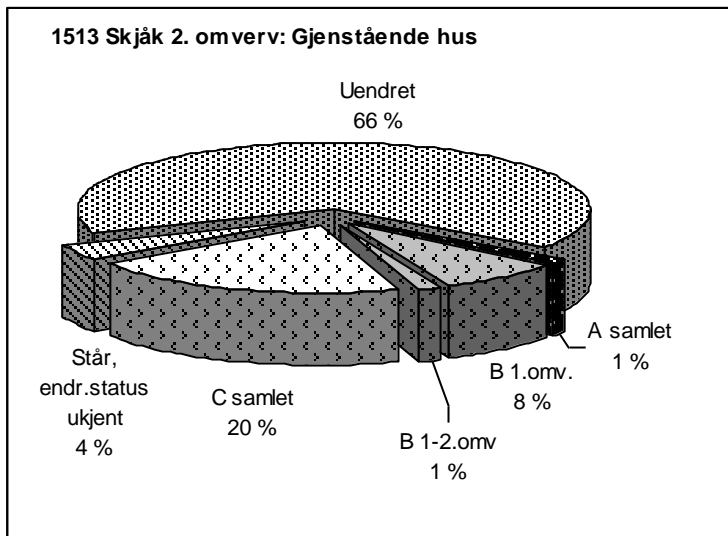
3.2 Endringer av gjenstående bygninger

Grunnlaget for undersøkelsen er de samme 716 gjenstående bygningene som det er gjort rede for i kapittel 3.1. I dette kapittelet gjøres det rede for hva som har skjedd med disse.

To forhold belyses:

- Endringer i form av tilbygg, påbygg, andre ombygginger
- Bygningenes tilstand/forfall

3.2.1 Endringer – samlet oversikt

Det samlede antall endrete hus siden SEFRAK-registreringen (1977–82) er etter 2. omverv 220 og utgjør ca. 31 % av de gjenstående bygningene.

I alt 7 flere hus har fått status som "Endret" – A, B eller C.

Andelen endrete (av gjenstående) har kun økt med mellom 1 og 2 % sett i forhold til 2002.

Det er bare endringstype B som har økt sin andel. Det har vært en liten reduksjon av type A og C.

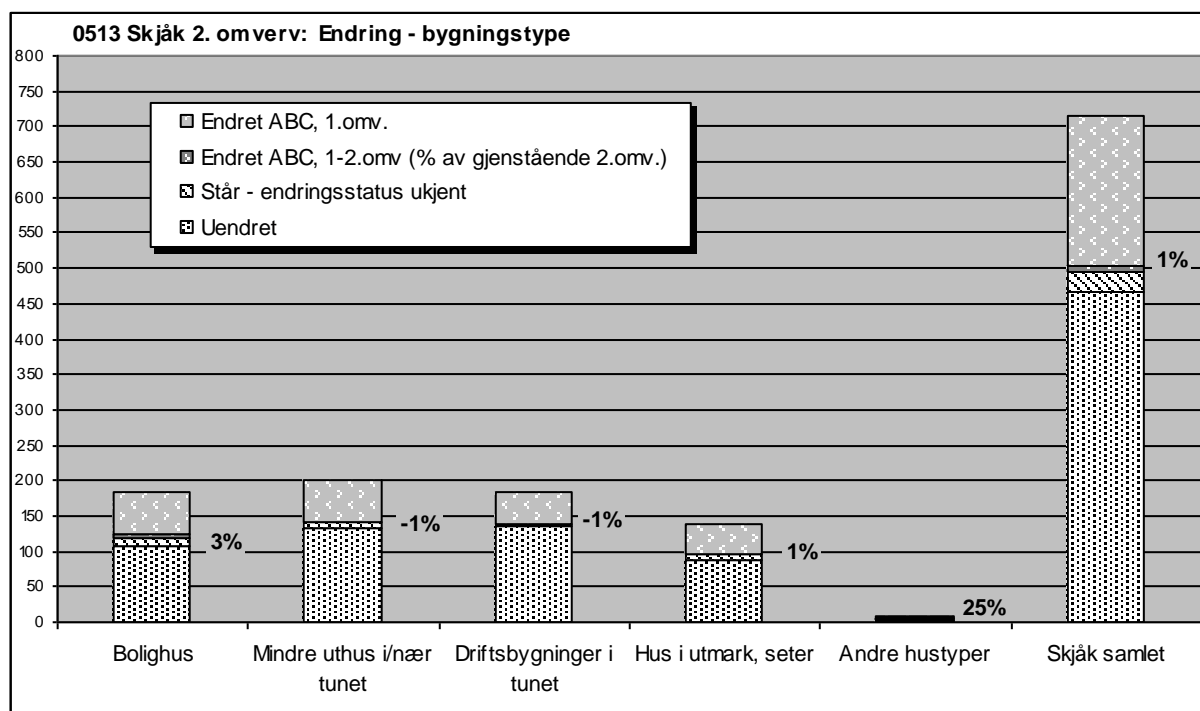
Ca. 66 % av den gjenstående bebyggelsen i Skjåk fra før 1900 står i store trekk slik den var ved

førstegangsregistrering.

Tallene over nye hus med status "Endret" i forhold til opprinnelig SEFRAK-registrering gir ikke et fullstendig bilde av hvor mange hus det har "skjedd noe med" i perioden. Samlet har rundt 9 % (av de gjenstående) gjennomgått ulike fysiske tiltak siden 1. omverv, men ikke alle klassifiserer til ny endringsstatus i forhold til kriteriene. Noen er endret slik at det bare forsterker endringstypen de fikk ved 1. omverv. Det har også vært forflytninger mellom segmentene av de endrete. Hus som før var klassifisert som endringstype C er bygd ut til endringstype B – som er det segmentet som har økt mest. Andre igjen er pusset opp på en slik måte at de framstår som "Uendret" (3 %) – etter ren oppussing, eller de var endret til type C ved 1. omverv og er ført tilbake til "status" ved SEFRAK-registreringen, men i bedre stand. Skjåk skiller seg her ut fra de andre undersøkte kommunene med så lav andel nye hus med endringsstatus C at samlet bolk blir lavere enn i 2002.

Blant hus som det er "gjort noe med" inngår også hus under ombygging i segmentet "Står", som omfatter 4 % av de gjenstående. Det er likt med 2002, men gjelder ikke nødvendigvis de samme husene. Flere nye hus som var under oppussing i 2007 har fått slik status, mens andre fra 2002 er ferdigstilte. Noen som var under oppussing i 2002 er det fortsatt.

3.2.2 Endring – bygningstyper

Det er bolighus og hus på setra som har økt forekomsten av hus med status "Endret" i perioden. For uthus og driftsbygninger i tunområdet har andelen "Endrete" gått litt ned.

Undersøkelsen forsterker i hovedsak trenden fra 1. omv. Det er bolighusene og seterstuene som er mest i bruk og blir mest endret. Men igjen gir tallene ikke et helt riktig bilde av endringsaktiviteten fordelt på hustyper. Det er nye endrete hus også innen de andre gruppene, mens andre har skiftet endringsstatus eller er revet siden sist. Det gjelder også den mer omfattende endringstypen B. Selv om det er flest nye våningshus og deretter seterstuer med endringstype B, er det kommet til nye eksempler i B-kategori innen de fleste hustyper.

Blant "nye" C-hus er bolighusene i mindretall. Andelen "Står – endringsstatus ukjent" indikerer et visst innslag av hus under oppussing, selv om bolighusene her er i flertall, gjelder det alle hustyper.

Tilbakeført

Litt over 10 hus kan klassifiseres som "tilbakeført" i relativt streng forstand. De er å finne innen endringstype C og "Uendret". En del av disse gjelder hus som hadde fått moderne tekke etter registreringen ved undersøkelsen i 2002, og som nå er pusset opp igjen med bl.a. nytt torvtekke – slik de sto ved registreringen. Noen av disse har forandret status fra C til "Uendret". Disse utgjør en del av tallgrunnlaget for at segmentet med endringstype C er mindre i 2007 enn i 2002, og at dette gir utslag for uthusene. Det er nemlig den gamle typen driftsbygninger og små uthus i tunet som dominerer i gruppen "tilbakeført", ingen våningshus, men noen få innhus av typen stabbur og sidebygning. Bak en del av disse ligger bistand fra SMIL-ordningen. I samme kategori kommer en del forfalne hus som er satt i stand, men uten at endringsstatus er påvirket – litt under 10.

I tillegg til de snevert definerte tilbakeførte er det flere hus som pusses opp etter eldre forbilder av mer generell karakter, uten at de er karakterisert som tilbakeført i denne undersøkelsen.

Hovedbygningen på "Systun Krogstad" hadde fått nytt inngangsparti i 2002. Verandaoverbygget var da erstattet med bislag med saltak, en typisk endring etter SEFRAK-registreringen i 1980 (innfelt til venstre). Nå er huset pusset opp på nytt og tilbygget utvidet med bl.a. svalgang. Detaljene i det nye eksteriøret er klart nasjonalromantiske. Endringsstatus er B, som etter 1. omverv. (0513-003-063)

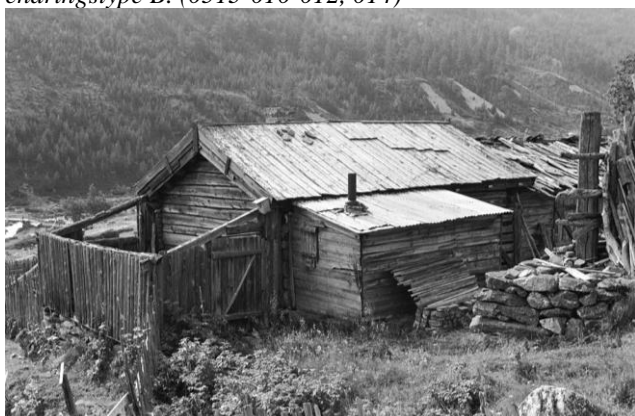
Låven på Teigen er bygd på i bredden inn mot tunet, samtidig som arken er fornyet og forstørret. Selv om formen er som før, tilsier arealutvidelsen endringstype B. (0513-003-072)

Gammelstugu på Dagsgård er trolig bygd på 1860-tallet. Gangutbygget kom på i 1920-årene. I 2002 var det revet og huset planlagt pusset opp. I 2007 er det ferdig, med et noe større tilbygg der gangen var. Endringen er klassifisert som endringstype B. (0513-004-036)

Kuffjøset på denne Sotastølen hadde delvis fått nytt tak i 2002 (foto til venstre), mens geitfjøset var så dårlig at det var revet. Seterstua var uendret. I 2007 (foto til høyre) er kuffjøset utbedret med bl.a. tekke over hele takutstikket, endringstype er C. Seterstua er under oppussing med et tilbygg ved inngangen som klassifiserer til endringstype B. (0513-010-012, 014)

Både seterstua og det sammenbygde fjøset i Lundadalen var satt i stand ved undersøkelsen i 2002 (over) bl.a. med nye platetak. Endringsstatus var da C. Gangutbygget på seterstua, som var uendret i 2002, er i dag erstattet med nytt vinkelutbygg. Endringen er klassifisert som endringstype B. Til venstre øverst seterstua ved registreringen i 1979 (0513-005-058)

Ny og større inngang i kontrasterende moderne stil på Grotli gamle fjellstue som er pusset opp i 2007. Endringen er klassifisert som endringstype B. (0513-011-131)

Stadier av gjenoppbygging av smia i Lesplassen. Den ble registrert som ruin i 1981, men hadde rester av tak. I 2007 er alle vegger og skorsteinen på plass. Den inngår nå som endringstype C.(0513-011-089)

Stabburet på Moen er satt i stand siden 2002. Tidligere eksteriør er ført tilbake ved at "bølgejeterniten" den hadde ved registreringen i 1981 er erstattet med torvtak. (0513-011-084)

Kombinert eldhus/smie på Søre Risheim var i svært dårlig forfatning 2002. Den er nå satt i stand og ført tilbake med torvtak. (0513-001-007)

Geitfjøset på Øvre Krogstad sto midlertidig med bare papptekke i 2002, men er nå satt i stand og ført tilbake til eksteriøret slik det var ved SEFRAK-registreringen i 1980 – men nå i god stand. Status har gått fra C i 1. omverv til "Uendret". (0513-003-053) Øvre Krogstad er et av de mest komplette gårdstuna i Skjåk med mange typer hus bevart.

Denne høyløa på Mysubytta seter sto på vakkende fundament i 2002. Ved 2. omverv er den fullstendig restaurert, med nye pilarer og nytt torvtak. (0513-010-010)

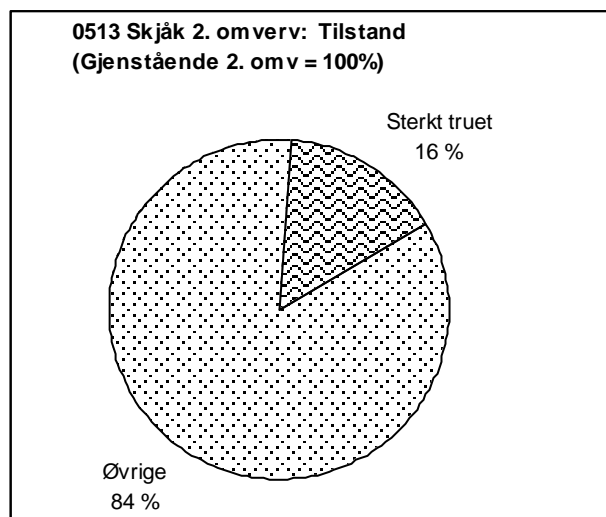

Istandsettingen av husene på plassen Hjeltartrædet går sin gang. De var sterkt preget av forfall ved registreringen i 1980 (innfelt bilde svart/hvitt). Under 1. omvern var kufjøs og småkrøtterfjøs nylig pusset opp (innfelt bilde nederst til høre), foreløpig med papp til tekke; nå er det lagt torv på. Deretter har det vært låvens tur. Her er flistaket erstattet med plater (det store bildet fra 2007). Endringsstatus er nå tilbake til "Uendret" for de to fjøsene, C for låven. (0513-003-148–150)

3.3 Tilstand

De gjenværende bygningene er her vurdert etter tilstanden i år 2007.

3.3.1 Tilstand – samlet oversikt

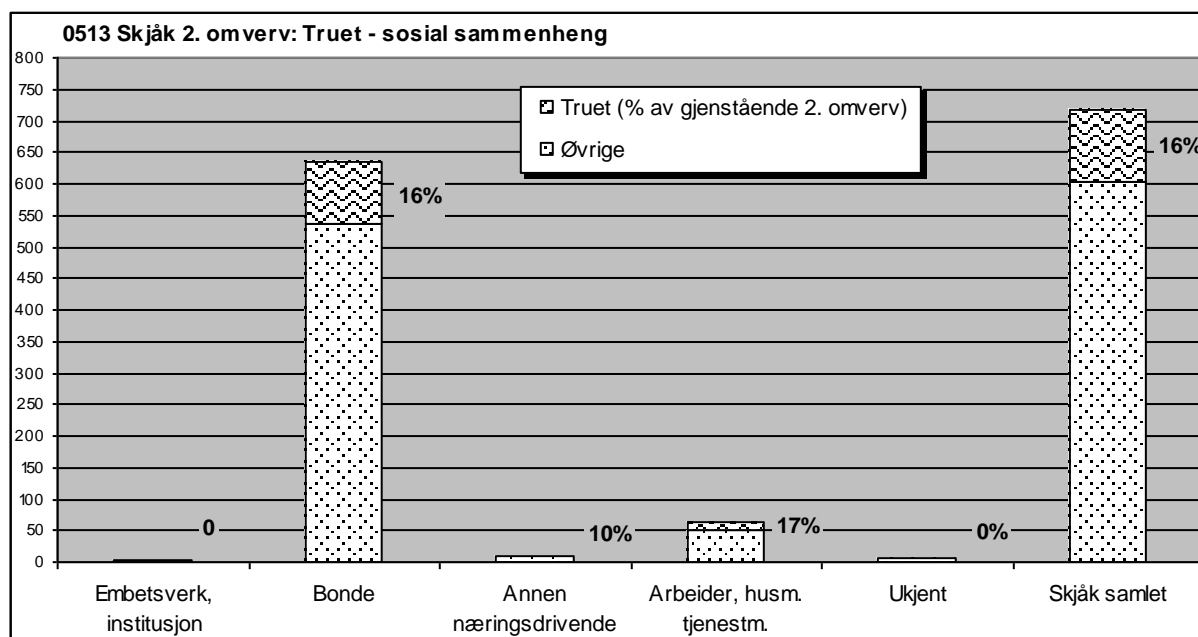

I 2007 har i alt 112 hus status som sterkt truet på grunn av dårlig teknisk tilstand. Det tilsvarer 16 % av de gjenstående SEFRAK-registrerte husene.

9 færre hus har denne statusen i 2007 enn i 2002. Prosentandelen er den samme som i 2002. Det er likevel flere "nye" hus som har fått status "truet" i 2007, da 27 hus som var truet i 2002 nå er tapt, og rundt 10 er satt i stand.

Dette er et minimumstall da bare de åpenbart sterkt truete husene er telt med. Tallet gir en prognose om forventet tap i Skjåk i kommende år.

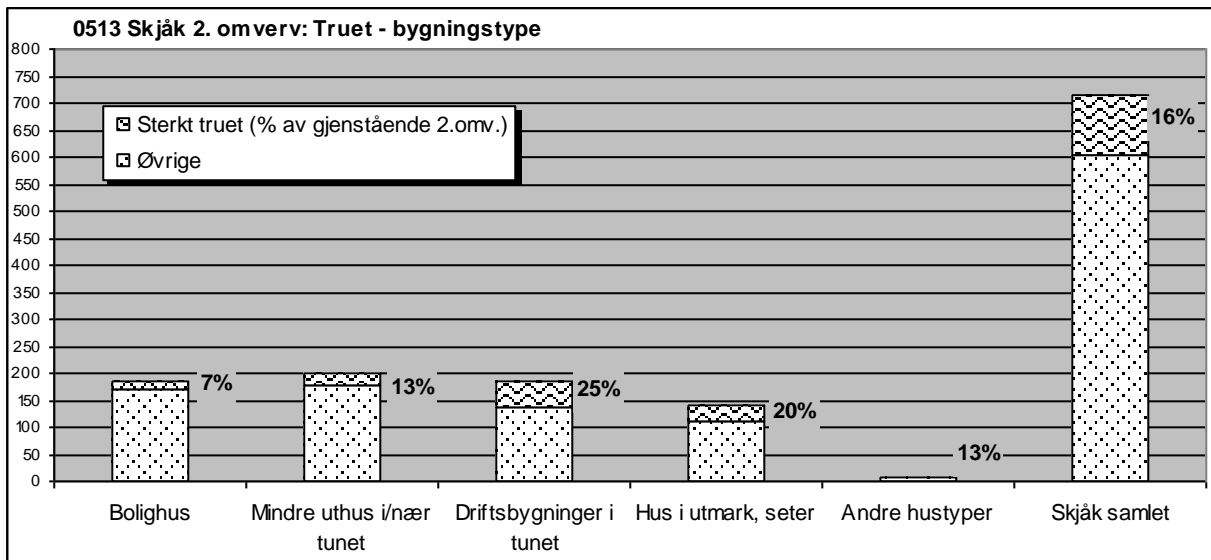
3.3.2 Tilstand – sosial miljøsammenheng

De kritisk dårligste husene er å finne i miljøer knyttet til bondestanden og til husmenn/arbeidere.

Undersøkelsen bekrefter trenden fra 1. omv. Gruppen "Arbeider, husmann tjenestemann" har som da litt høyere prosentandel av de truete enn gruppen "Bonde". I hovedsak gjelder dette hus på tidligere husmannsplasser, men også restene av et par arbeiderbruk. Sammen med resultatet for tapte forsterkes inntrykket av en sårbar kategori kulturminnemiljøer. Innslaget truete hus i gruppen "Andre næringsdrivende" gjelder en skysstasjonen på Dønfoss.

3.3.3 Tilstand – bygningstyper

De mest truede hustypene er driftsbygninger i jordbruket, særlig fjøsbygninger i tunet i bygda og på setra, men også låver og seterløer.

Tallene forsterker trenden fra 1. omverv. De spesialiserte mindre uthusene av typen "fjøs, stall, låve" dominerer i antall i gruppen "Driftsbygninger i tunet" og har en stor andel i det samlede resultatet for truede i kommunen. I setertunet er det særlig fjøset som utmerker seg med høy andel hus i dårlig stand – både i antall og med prosentandel på 27 som er den høyeste for en enkelt hustype. Det justerer inntrykket av det lave tapstallet for seterfjøset i 2. omverv. Ellers er det kritisk truede hus innen alle de mest vanlige hustypene.

Prosentandelen kritisk truede våningshus ligger under halvparten av gjennomsnittet. I miljøer som dokumenterer småkårsfolks historie er innslaget truede våningshus noe større.

Seterstue på Heggebottsætri som var ute av bruk også ved registreringen i 1981. (0513-011-033)

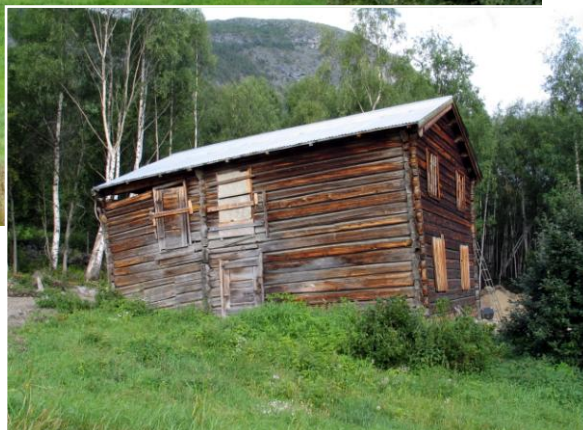
Prestegårdsøygaard er et av de mange tuna som er blitt "til overs" i Skjåk-landskapet Bare uthusene er tilbake. Den store vinkelbygde låven står fint med nye platetak, men fjøset er i dårlig forfatning. (0513-008-033,-034)

Låve på Lykre. Flistakene er spesielt utsatt og blir sjelden erstattet av nytt flistekke. (0513-007-053)

De to stuebygningene på husmannsplassen Blikka var i svært dårlig forfatning ved registreringen i 1980. I 2002 var det lagt nye platetak og ryddet opp, men husene siger og vinduer er fortsatt dårlige. Husmannsplassene har en relativt sett større andel av dårlige våningshus. (0513-003-005, 006)

Status for tunet på Skei nær Bismo sentrum var uavklart i 2002. Bare låven var satt i stand i et tun med mange gamle hus preget av manglende bruk over lang tid. I 2007 er situasjonen avklart, tunområdet i ferd med å ryddes for å tas i bruk som bosted og husene under oppussing. Også våningshuset skal bevares og står for tur, men har så langt status som "truet" (innfelt bilde). Tunet grenser opp til et av de planlagte boligfeltene i kommunesenteret Bismo. (0513-007-002)

Fjøs på Heggebottsætri. Det er planer om å restaurere og så vidt begynt. Nedslitt torvtække og gamle takbord er fjernet, og det er lagt et beskyttende lag med plast over deler av huset. (0513-011-032)

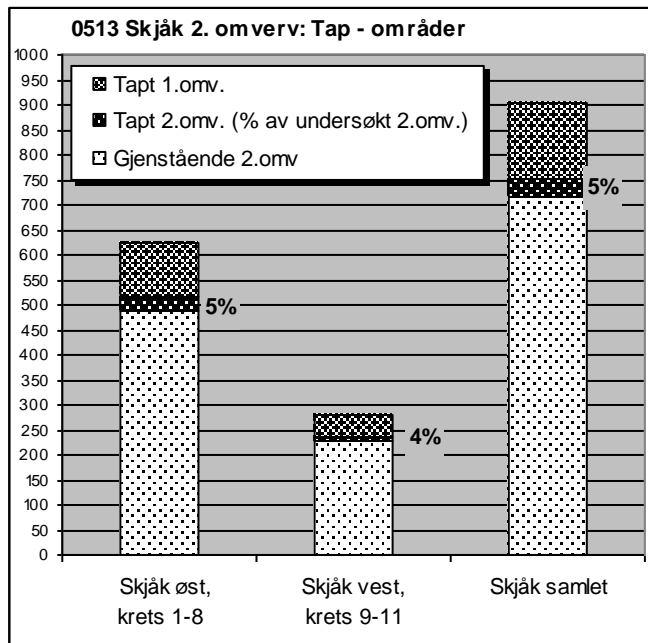

Seterløve på Bottsætri. En del av løene som står slik synes å klare seg bra. Det er ingen forskjell i tilstand fra 2002. (0513-011-007)

4 Geografiske variasjoner

4.1 Tap og geografiske variasjoner

4.1.1 Tap – områder: Skjåk øst/Skjåk vest

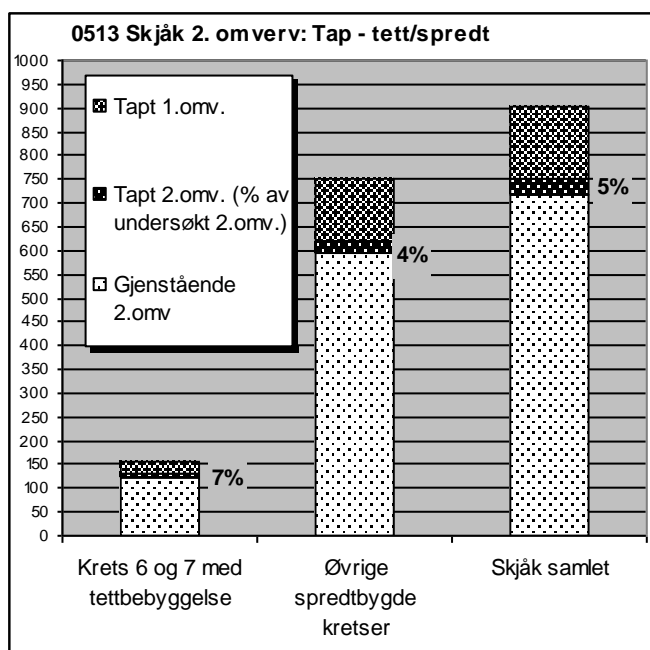

Øst-regionen har litt høyere relativ tapsandel enn vestregionen.

Tallene samsvarer helt med resultatet fra 1. omverv. Det er én prosentandel høyere tap i den mer sentrumsnære og tettere bosatte øst-regionen.

Det er imidlertid så stor spredning når det gjelder fordeling av tap på enkeltkretser og regioner, også sett i forhold til 1. og 2. omverv, at det er vanskelig å trekke noen konklusjoner av samletallene.

4.1.2 Tap – tettbygd/spredtbygd

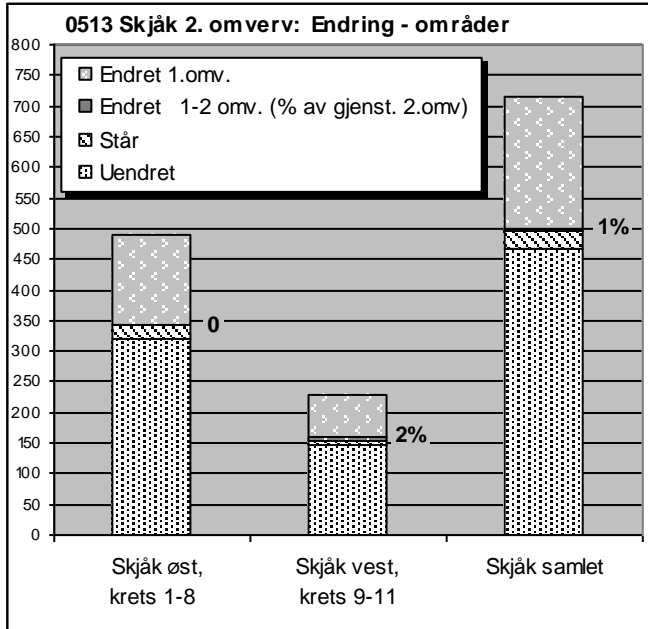

Det er markert høyere tapsfrekvens i kretser med tettbebyggelse.

Både krets 6 Holemark og 7 Langleite har tap over gjennomsnittet, Langleite høyest med 7 %. Tallene er motsatt av resultatet fra 1. omverv da "tettkretsene" lå så vidt under gjennomsnittet. Men Langleite hadde også i 2002 tap over gjennomsnittet. Trolig kan noe av utviklingen leses av fordelingen av truede hus i 2002, da "tettkretsene" hadde høyest prosentandel truede, og en del av disse nå er tapt.

4.2 Endringer og geografiske variasjoner

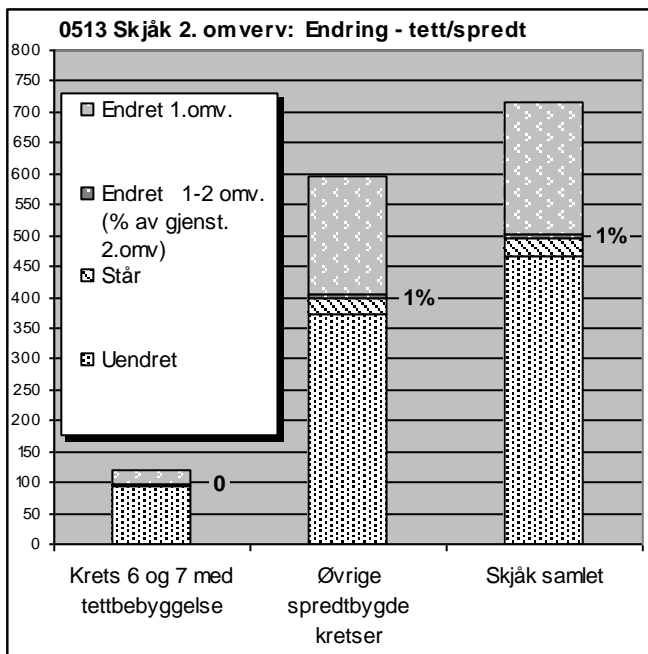
4.2.1 Endring – områder: Skjåk øst/Skjåk vest

I samletallene for endrete er det bare vest-regionen som har målbar økning.

Resultatet samsvarer med tallene for 2002, men tallgrunnlaget er lite. Det gjelder som før påpekt, kun sluttresultatet av antall endrete i den registrerte bestanden, og gir ikke uttrykk for all type endringsaktivitet. Det indikerer likevel en noe større aktivitet i vest.

4.2.2 Endring – tettbygd/spredtbygd

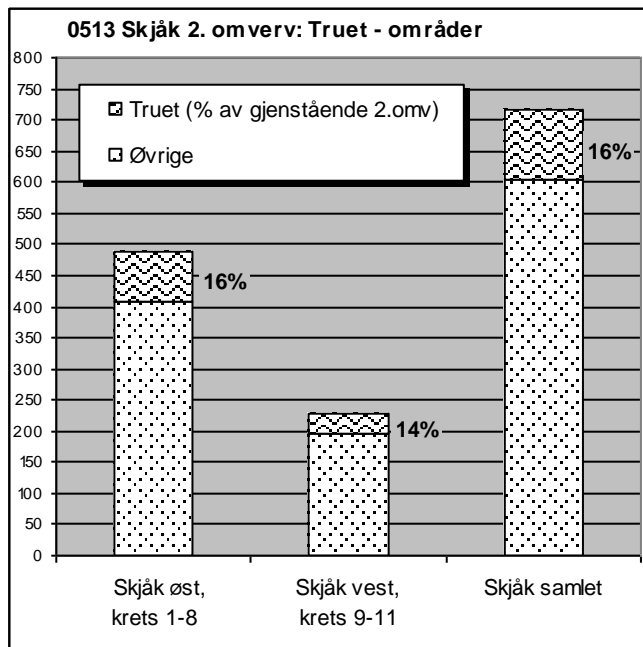

I samletallene for endrete er det bare spredtbygde kretser som har målbar økning.

Selv om det er mye usikkerhet i disse tallene i forhold til reell endringsaktivitet, indikerer de at det ikke er noe tettstedspress for endring av hus i Skjåk.

4.3 Tilstand og geografiske variasjoner

4.3.1 Tilstand – områder: Skjåk øst/Skjåk vest

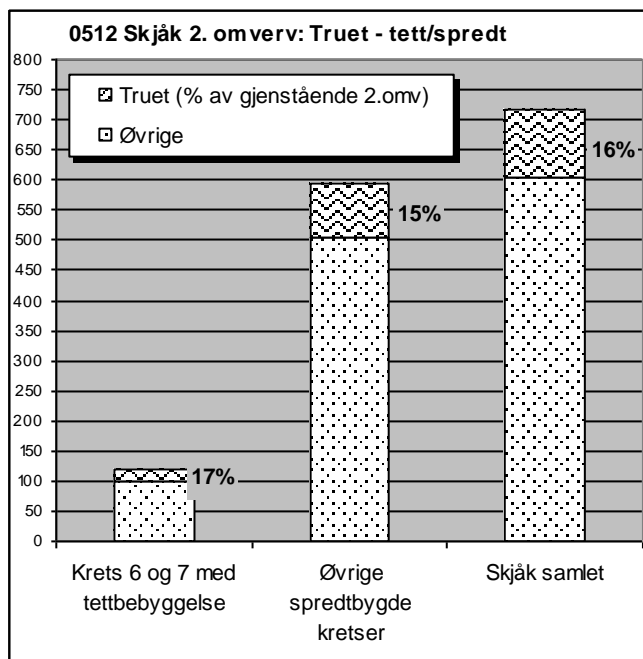

Østregionen har noe høyere relativ andel hus i kritisk dårlig stand enn vestregionen.

Undersøkelsen avviker noe fra 1. omverv som viste motsatt tendens.

Det er som for tap stor spredning når det gjelder fordeling av truede hus på enkeltkretser og regioner. Det er vanskelig å trekke noen konklusjoner av samletallene.

4.3.2 Tilstand – tettbygd/spredtbygd

Kretser med tettbebyggelse har noe høyere prosentandel hus i kritisk dårlig stand.

Resultatet samsvarer med resultatet fra 1. omverv.

Det er særlig krets 7 Langleite med 21 % truede som drar samletallet opp.

5 Utvikling og tendenser

5.1 Hovedtrekk ved kommunens utvikling

Folketall og bosettingsmønstre

Folketallet i Skjåk i 2007 er 2329. Det er 3 % lavere enn ved MOV-undersøkelsen i 2002 og representerer fortsettelsen av en utvikling. Mellom SEFRAK-registreringens første år i 1977 og 2002 var reduksjonen nær 10 %. Reduksjonen skyldes både fødselsunderskudd og utflytting. Tilbakegangen i Skjåk er ikke jevnt fordelt. Kommunesenteret Bismo har hatt vekst. "Dei siste 30 åra har Bismo-området vore utsett for stort byggjepress som ser ut til å vare ved. Dette skaper store krav til langsiktig planlegging i dette området, samtidig er det viktig å oppretthalde busetnad i utkantane for dei som ynskjer det." (Kommuneplanen for Skjåk 2006–16)

Bismo vil fortsatt, iflg. gjeldende kommuneplan, være det viktigste senteret for vekst med administrasjon, industrisatsing og boligutbygging. Gjeldende kommuneplan legger til rette både for fortetting og for nye utbyggingsområder her.

Det er tre hovedområder for boligbebyggelse i Skjåk: Bismo, Aurmo og Uppnose. Erfaring viser at de fleste ønsker å bosette seg i Bismo-området. I forbindelse med Dønfossprosjektet ble det lansert et område for framtidig boligbebyggelse ved Dønfoss. I tilknytting til boligområdene ved Dønfoss og Aurmo er det også avsatt hytteområder.

Jordbruksnæringen

Bosettingsmønsteret i kommunen gir et uttrykk for strukturendringene i næringslivet, med færre sysselsatte i primærnæringene og flere i industri og tjenesteyting. Siden mest alle hus i grunnlagsmaterialet er knyttet til primærnæringen, er det den som har mest interesse for oss. I løpet av undersøkelsesperioden for 1. omverv hadde andelen sysselsatte i jordbruk, fangst og fiske sunket fra 33 % til 20 %. I 2006 er andelen 17,5% (SSB). Men iflg. kommunens informasjonssider er landbruksnæringa i Skjåk en næring i utvikling. I 2006 er ca. 1/3 av de sysselsatte i kommunen knyttet direkte opp til de rundt 200 gårdene. Enda flere er sysselsatt med foredling og servicevirksomheter i samme næring.

Strukturen i Skjåk-jordbuket kjennetegnes av små driftsenheter. Et av mottiltakene for å møte presset og omstillingskravene er stordrift innen gris og samdrift av melkeproduksjonen. Det er i de senere årene dannet flere samdrifter og bygd store fellesfjøs for ku. Foretakene begynner å få direkte og indirekte følger for de tradisjonelle gårdstuna der bl.a. registrerte hus nå inngår i nye sammenhenger.

Gamle hus har alt i flere generasjoner vært et viktig element i turist- og reiselivsnæringen i Skjåk, som en bygningsressurs og som merkevare og kulturhistorisk referanse, både privat og profesjonelt, "på rot" eller tilflyttet. Eldhusgrendi ved Vuluvatnet og Sota er eldre eksempler. Reiselivet er en næring i vekst, og med den geografiske plasseringen Skjåk har, framhever kommunen utviklingspotensialet. Kommunen vil støtte opp om "næringsutvikling i landbruket som er retta mot reiselivet, både på gardsbruka, setrene og utmarka". Kulturlandskap, kulturminner og byggeskikk skal også ses i denne sammenhengen.

Kulturminner i kommuneplanen

Kommunen skal: " – ta vare på kulturlandskapet og kulturminna. Arbeide aktivt mot attgroing av kulturlandskapet. – hjelpe til med å skaffe midler til vedlikehald og skjøtsel av kulturlandskapet. Seterområda er særleg viktige i så måte." Det skal lages en egen beitebruksplan for å holde kulturlandskapet åpent.

Ramstadstrondi over og Bråtagrendi under. I kommuneplanen for Skjåk 2006-16 er det lagt inn retningslinjer for Landskap-, natur og friluftsområder (LNF-områder). En av diss lyder: "Viktige landskapsområde der nye bygge- og anleggstiltak ikkje bør tillatast: Bråtå og Ramstadstronde. Dette er større samanhengande kulturlandskap av spesiell karakter i nasjonal målestokk som bør takast vare på. Nye tiltak som ikkje står i stil med eksisterande kulturlandskap kan fort virke øydeleggjande på heilheiten i kulturlandskapet. Desse områda har som nemnt ikkje rettsverknad, men er meint for å gje signal om kva forhold som vil bli særleg vektlagt under sakshandsaming i dei forskjellige områda."

Kommuneplanen påpeker at "Landbruket er inne i ei omvelting og bruk blir selde som tilleggsjord. Det blir da aktuelt å dele frå tunet til bustad eller fritidshus." og "I LNF-områda skal kommunen vere open for at det ved sal av gardsbruk som tilleggsjord skal vere høve til å dele frå sjølve gardstunet som bustadsføre mål evt. fritidshus for å oppretthalde tunet som eit element i kulturlandskapet."

Arealdelen til kommuneplanen har mange punkter som går på kulturminner og kulturlandskap. På et overordnet plan i tilknytting til et strategipunkt om identitet heter det: "– vurdere all planlegging og utbygging i forhold til naturområde, kulturlandskap og kulturminne." I tillegg har arealdelen en rekke generelle forskrifter som går på spesifikk utforming av hus i ulike miljøer i forhold til lokal byggeskikk. Arealdelens LNF-områder er gradert som 5 ulike soner, der kulturminner har noe ulik vekt.

Skjåk kommuneplan 2006–16 har et eget avsnitt om kulturminnepolitikk:

2.1.5. KULTURMINNEPOLITIKK

Riving/salg av eldre verneverdige bygningar og behandling av rivesaker for desse har vore konfliktfylt da kommunen ynskjer å ha desse som eit landskapselement. Det er oppdaga skade på automatisk freda kulturminne (bl.a. elg/reinsgraver). Det kan vara ynskjeleg å få til ei nytting av Museet i Nord Gudbrandsdalen som institusjon og også få ein lokalitet for lagring evt. framsyning av gjenstandar – presentasjon av kulturminne og kulturminneytringar og eit kulturelt senter/"tun".

Mål

Skjåk kommune skal vere med å skape heimstadkjensle for innbyggjarane i Skjåk kommune. Vi skal styrke reiseliv og landbruk ved ymse tiltak og arbeide fram næringsskaping med bakgrunn i kulturminnevernet

Hovudstrategiar

Skjåk kommune skal:

- til kvar tid ha ein oppdatert kulturminnevernplan
- ta vare på den gamle vatningskulturen, jakt – og fangsttradisjonane og handverkstradisjonane

Fredet etter kulturminneloven

Det er 15 fredete hus i Skjåk, i tillegg til to kirker. Det største anlegget gjelder gårdstunet på Uppigard Skjåk med 12 fredete hus.

Spesialområde bevaring etter plan og bygningsloven

Det er ingen områder regulert til spesialområde bevaring etter §25.6 som angår hus fra nyere tid.

Kommuneplanen, verneplaner, prosjekter

Med bakgrunnen i kommuneplanen for Skjåk 1991–2002 utarbeidet Skjåk kommune en kulturminnevernplan i 1990–1993, godkjent 1994 og revidert 2001. Denne er fortsatt gjeldene, det har ikke vært noen nye revisjoner. Den delen som omfatter hus er ikke utarbeidet med referanser til SEFRAK-registeret.

Prosjekt Billingen: I forbindelse med planene for Reinheimen nasjonalpark har Skjåk kommune, i samarbeid med Skjåk Almending og Billingen seterlag satt i gang et prosjekt med formål å sette i stand seterlandskapet og vitalisere setergrenda. Ett av planlagte tiltak gjelder seterhusene. Rapporten "Billingen – stadanalyse og utviklingsmoglegheit" forelå høsten 2005.

Kulturvernkonferansen "*Gamle hus legdekjerring elle ressurs*" ble avholdt på Skjåk Turistheim november 2003. Problemstillinger knyttet til å bevare eller rive eldre hus ble drøftet, bl.a. med utgangspunkt i flere av anleggene som er med i materialet for MOV-undersøkelsen.

Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)

Siden 2004 har Skjåk, Vågå og Lom samarbeidet om SMIL-ordningen. I perioden 2004–07 er Skjåk tildelt kr 2 485 000 gjennom denne. Ordningen berører flere registrerte hus og er i ferd med å sette spor i landskapet.

Vegplaner

Det har ikke vært gjennomført større vegprosjekter i perioden. Kommunen arbeider for opprusting av Rv. 15 gjennom Ottadalen, et prosjekt som vil få konsekvenser for flere registrerte bygninger.

5.2 Tendenser i trusselbildet

Fraflytting fra utkantene og strukturendringen i jordbruket med overflødige gårdstun har vært en langt større trussel mot bestanden av eldre hus enn utbyggingspresset rundt kommunesenteret. Selv om det er en overvekt av tap i kretser som omfatter tettstedsbebyggelse i perioden 2002–2007, er det lite ved disse tapene som skiller dem fra øvrige tap i kommunen. Tettstedspress har neppe vært viktig i forhold til tap og endring i Skjåk og vil neppe bli det i overskuelig framtid. Da det er få eldre hus i selve tettstedet, vil heller ikke signalene om fortetting få betydning. Ett mulig unntak kan være de planlagte utbyggingsfeltene for boliger og hytter på Aurmoen der det er rester av småårsbebyggelse som undersøkelsen viser er en sårbar kategori. Den er i dårlig stand og består uansett ikke lenge uten større tiltak.

Forfall har ført til de fleste tapene, og tallene for hus i dårlig stand tilsier at denne utvikling vil fortsette. Samtidig er eksemplene på mottiltak i 2007 blitt så mange at de kan spores i tallene fra undersøkelsen og er synlige i landskapet. Hus pusses opp og midlertidig nedtatte fra 2002 settes opp igjen. Hus som i 2002 fikk endringsstatus C på grunn av ytre endringer, noteres nå som tilbakeførte i forhold til SEFRAK-registreringen (1977–82) – dvs. de framstår som "uendret" i oversikten. Her finner vi et flertall av de mest truete hustypene, mindre uthus og gamle driftsbygninger som er pusset opp bl.a. med nye torvtak – flere med bistand fra SMIL-institusjonen. Her er også eksempler fra plassmiljøene.

Ved byggesøknad praktiserer kommunen en liberal politikk mht. tillatte antall bolighus i gårdstun om gamle hus blir berørt.

Den sterke fokuseringen i kommunens plandokumenter av verdien av kulturlandskap og eldre bebyggelse for turistnæringen, er trolig i overveiende grad positiv for vårt tema. Det gir muligheter for å ta vare på hus gjennom bruk og ved oppmerksomhet generelt. Usikkerheten her er at endringer av funksjoner også kan endre historisk lesbarhet. Kulturminnevernplanen, signalene i kommuneplanen og forskriftene i arealdelen kan være mottrekk mot det.

I Nordgard Grimstad i Reppen var det ny giv med å sette i stand våningshuset i 2007. Tunet hadde lenge stått ubrukt ved registreringen i 1980. (0513-003-016-021)

Fellesfjøset til Einingje Samdrift AS ble ferdig i 2005 og er et samarbeid mellom seks gårdbrukere. Fjøset er satt opp på Skjelkvåle, et stykke nedenfor det gamle tunet som fortsatt troner på høyden med mange gamle og litt nyere hus – til høyre i bildet. (0513-006-024-029)

Hugsotte Samdrift AS ligger på Tråstad. Sju brukere gikk sammen om å bygge fellesfjøset som ble satt opp i 2003, like ved det gamle tunet på Øvre Tråstad. Den gamle stuebygningen og fjøset som sto på Øvre Tråstad er satt i stand og har fått nye plasseringer i tunet (0513-003-044, 045). Det er registrert flere hus på de andre Tråstadbruka også. Deres status varierer fra istandsatt til revet. En intakt husmannsplass ligger ned mot Otta.

Løa på Åsen seter skal være gammel, kanskje fra slutten av 1700-tallet. Den hadde torvtak i 1981, men var satt i stand med bordtak i 2002, og inngår i et av få seteranlegg i tradisjonell drift i Skjåk. Dørbladene er nye av året. (0513-011-057)

Tre hus på Rusten i Bråtagrendi brant på 1990-tallet. Tunet er langsomt i ferd med å bygges opp igjen som feriested. Våningshuset er nybygd med det gamle som mal. En nær identisk låve fra Bismo var flyttet hit og satt opp på de gamle murene i 2002. I 2007 er et fjøs fra Lillerusten i ferd med å reises på de fjøsmurene. Også flere av de mindre husene er flyttet hit. (0513-010-079-088)

Det er tørt i Skjåk og torvtakene trenger vannning. Stabburet på Øvre Krogstad var satt i stand 2007 bl.a. med fornyet torvtekke. (0513-003-054)

Brenna i Langleite med tre generasjoner våningshus. Gammelstugu var ute av bruk i 1979. Kommunen praktiserer en liberal politikk mht. til tillatte antall bolighus i tunet når det involverer gamle hus. (0513-007-064)

Husmannsplassen Skjåkmorken har flere gamle hus – som står godt, men landskapet gror til. (0513-008-011-014)

Mot Godtlands seter på Billingen – i 1981, 2002 og 2007. I forbindelse med planene for Reinheimen nasjonalpark har Skjåk kommune, i samarbeid med Skjåk Almanning og Billingen seterlag satt i gang et prosjekt med formål å sette i stand seterlandskapet og vitalisere setergrenda Billingen. Opprustingen av seterlandskapet var begynt i 2007. Nye stakittgjerder er et av tiltakene. Iflg. rapporten "Billingen – stadanalyse og utviklingsmuligheter" var det et allment ønske hos setereierne å erstatte trådgjerdene med stakitt. Snøen brøt trådgjerdene ned om vinteren, og det visuelle inntrykket blir bedre med helhetlig innhegning med stakitt.

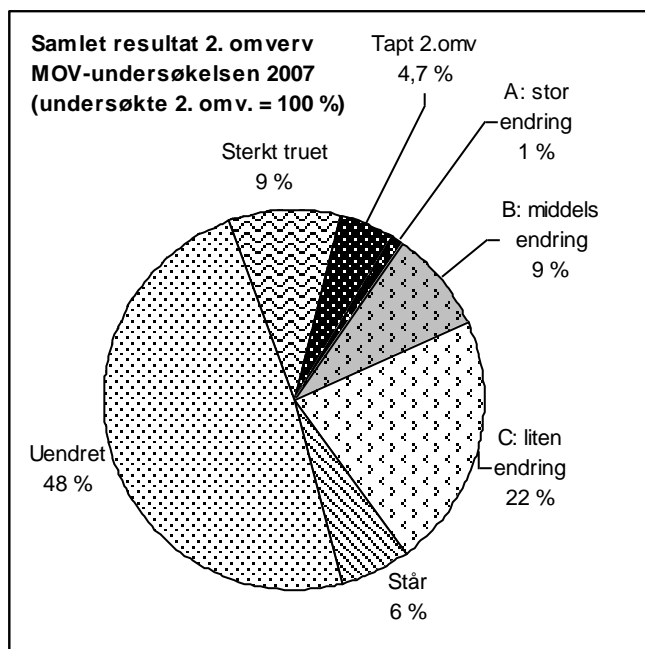
Det er også planen å sette i stand seterhusene. Det var flere tap av seterløer på Billingen etter 1. omverv, og ett nytt i 2007 – nok en løe falt i ruin. Flere av de gjenstående seterhusene dvs. først og fremst fjøs og løer, er i nær tilsvarende dårlig forfatning.

6 Samlet resultatoversikt MOV 2007

6.1 Kvantitative forandringer

Kommune	1. omverv			Resultat 2. omverv, undersøkt 2007 100 %											
	Undersøkt	Tapt		Tapt		Sterkt truet		A: stor endring		B: middels endring		C: liten endring		Står	Øvrige
		antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%		
0420 Eidskog	1027	204	20 %	32	4 %	62	8 %	14	2 %	73	9 %	188	23 %	49	405
0513 Skjåk	905	154	17 %	35	5 %	112	15 %	8	1 %	66	9 %	145	19 %	29	356
1102 Sandnes	781	235	30 %	33	6 %	31	6 %	4	1 %	50	9 %	159	29 %	38	231
1840 Saltdal	464	73	16 %	18	5 %	32	8 %	2	1 %	29	7 %	54	14 %	25	231
MOV 2007	3177	666	21 %	118	5 %	237	9 %	28	1 %	218	9 %	546	22 %	141	1223

* Undersøkt 2. omverv 100 %

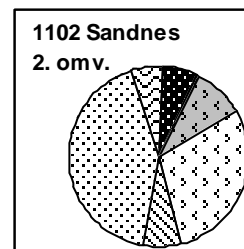
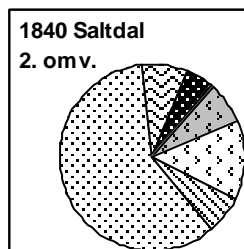
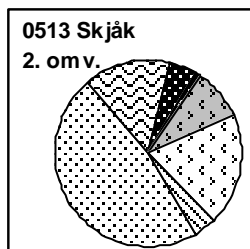
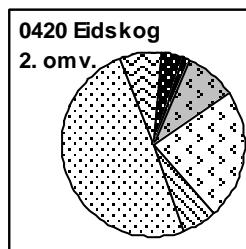
Nøkkeltall MOV 2002–2007: I perioden har 118 hus gått tap i de fire kommunene. Det tilsvarer en samlet prosentandel på 4,7 og et årlig tap på 0,9 %.

MOV-undersøkelsen 2007 omfatter 2511 bygninger.

237 bygninger er så sterkt truet på grunn av svekket teknisk tilstand at de er rivingstruet. Det tilsvarer 9 % av de undersøkte bygningene. Dette er et minimumstall.

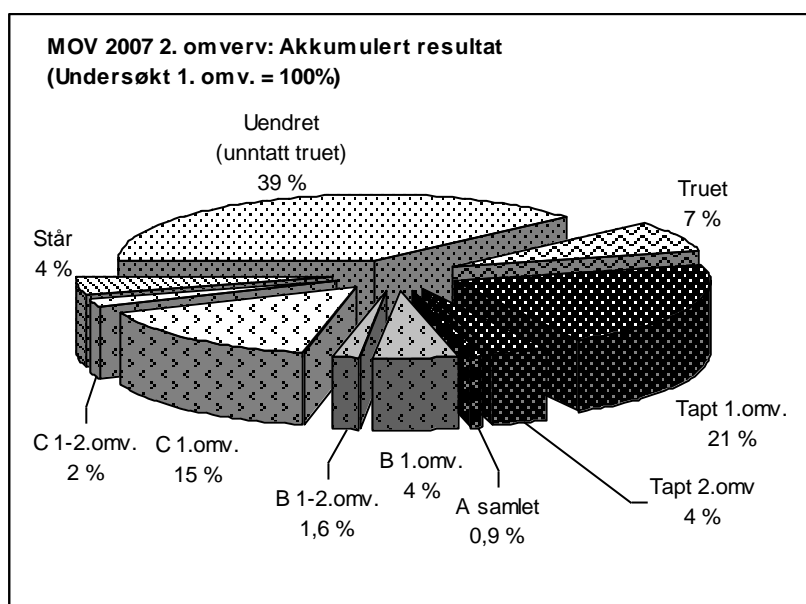
Bare 28 hus, dvs. 1 %, er så sterkt ombygde at de er vanskelige å kjenne igjen – endringstype A.

Tallene for tapt, sterkt truet og stor endring (endringstype A) utgjør til sammen en bolk på ca. 15 % av de undersøkte i 2007.

Sandnes har i forhold til antall registrerte høyest andel nye tap – 6 %, Eidskog lavest – 4 %. Det er med andre ord ingen store sprang mellom kommunene i relative tapsandeler i perioden, til tross for at de undersøkte kommunene er svært ulike ellers. Sammenligner man kommunene med hensyn til det viktigste trusselbildet, tapt, truet og endringstype A, kommer større forskjeller fram. Skjåk skiller seg mest negativt ut der disse segmentene utgjør 21 %. De øvrige ligger svært nær hverandre med 12 og 13 %. Det er den store andelen kritisk dårlige hus i Skjåk som gjør utslaget.

Etter 1. omverv markerte Saltdal seg med størst prosentandel hus som ikke var endret i forhold til opprinnelig SEFRAK-registrering eller spesielt truet, godt over halvparten. Det er fortsatt situasjonen, men avstanden til de andre kommunene har minket noe. Sandnes og Saltdal er de kommunene som har økt sin andel endrete hus mest i perioden (for begge er økningen 8 % av gjenstående hus 2007). Men Sandnes har fortsatt størst prosentandel endrete hus i bestanden siden opprinnelig registrering. I Skjåk har den totale andelen endrete hus økt med kun 1 % siden 1. omverv. Det gir inntrykk av lavere aktivitet enn hva som faktisk har vært tilfelle, og kan dels forklares med oppussing og tilbakeføring til status "Uendret" (i forhold til SEFRAK-registrerings-tidspunkt) for flere hus siden 1. omverv.

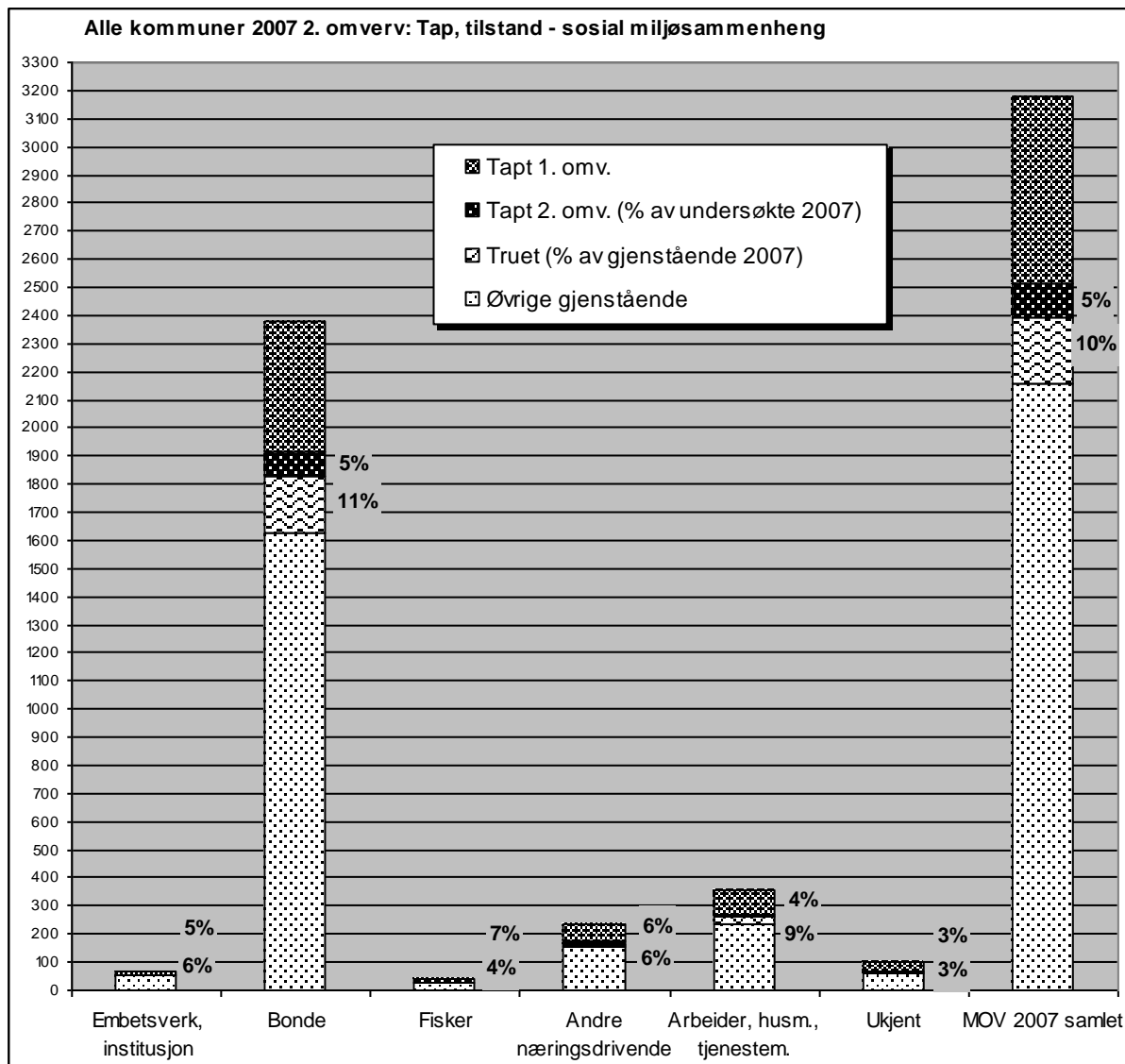

Om man tar utgangspunkt i bygningene som ble undersøkt i 2002, er akkumulert tap i 2007 25 % – mot 21 % i 2002.

Tilsvarende er akkumulert andel tapte, truede og endringsgruppe A nå 33 % – mot 30 % i 2002.

6.2 Kvalitative forandringer

6.2.1 Bestandsutviklingen i forhold til sosial miljøsammenheng

Den største kategorien "Bonde" ligger naturlig nok nærmest gjennomsnittet i andel nye tap for perioden og andel kritisk dårlige hus av de gjenstående. "Arbeider, husmann, tjenestemann" følger rett etter med noe lavere andeler. Den lille gruppen hus knyttet til fiskerstanden har relativt sett høyere tap, men færre dårlige hus. Også "Andre næringsdrivende" har høyere tap enn gjennomsnittet.

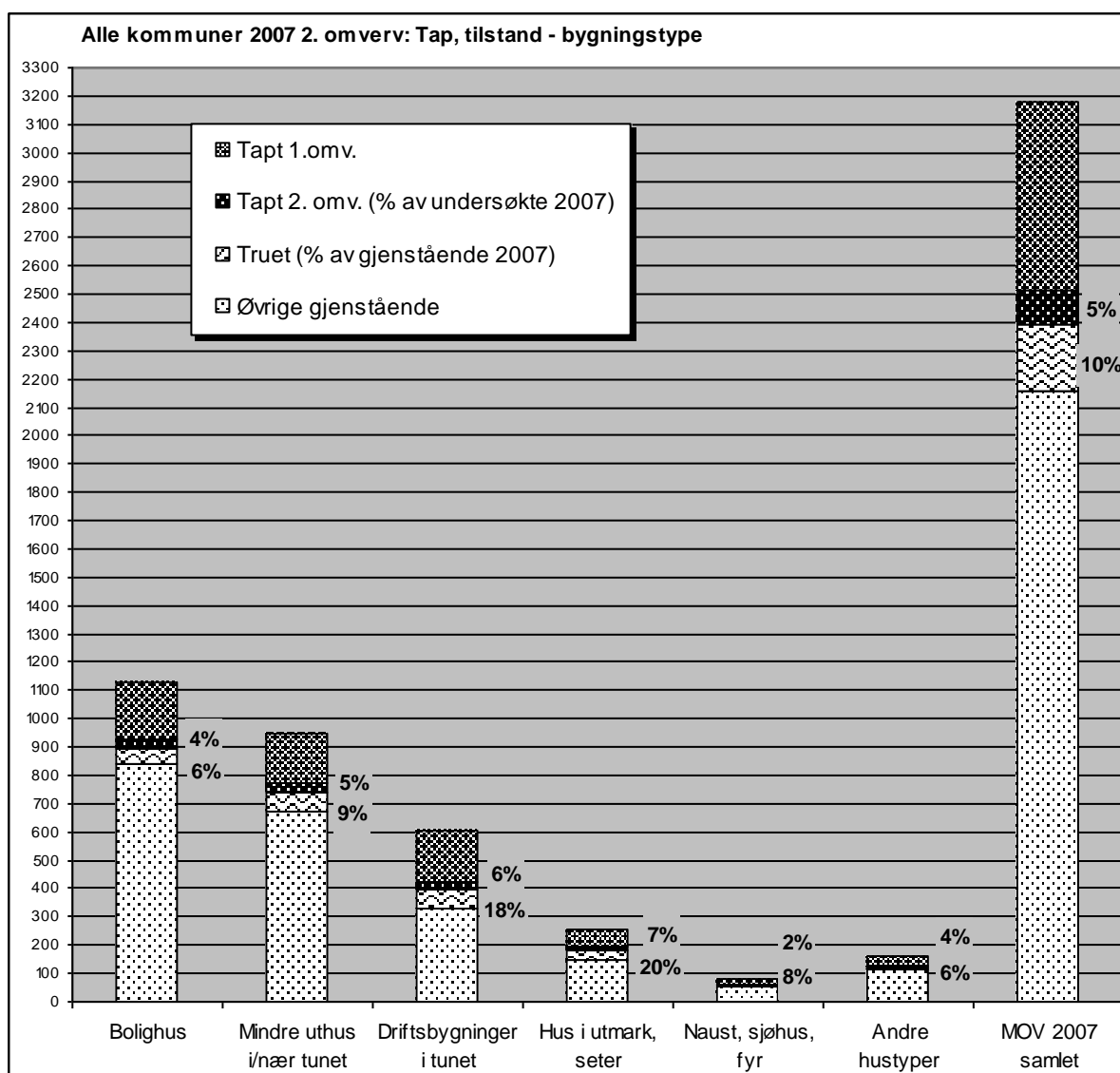
Etter 1. omverv framsto bygningsmiljøer etter småkårsfolks historie som særlig sårbare. Det gjelder først og fremst husmannsplassene, men også noen arbeidermiljøer som har en veldig liten del av dette segmentet. Bildet bekreftes ved 2. omverv, selv om tallene for tap og tilstand samlet ligger noe under gjennomsnittet. I forhold til sist er resultatet mellom kommunene noe forskjøvet. Skjåk gir nå det mest negative inntrykket med tapsprosent for kategorien på det dobbelte av gjennomsnittet, i tillegg til stor andel gjenstående i dårlig stand. Tapene ligger ellers under gjennomsnittet, det er først og fremst andelen hus i kritisk dårlig stand som viser kategoriens sårbarhet i 2. omverv. Tilsynelatende er situasjonene for bestanden bedret i Eidskog, men disse tallene må ses i lys av en kraftig reduksjon av hus på husmannsplassene i kommunen ved 1. omverv.

Det er landbruksbygninger som dominerer grunnlagsmaterialet, men Sandnes og i noen grad Eidskog, har materiale med større spredning på næring, yrker og sosiale grupper. Bygningsarven direkte knyttet til Sandnes' industrihistorie var desimert ved 1. omverv, og er ytterligere redusert etter 2. omverv. Det er i dag svært få fysiske minner etter den gamle basisindustrien. I Eidskog framstår de opprinnelige stasjonsbymiljøene som en sårbar gruppe med høye tapsprosent i begge omverv, og utgangspunktet er en svært liten bestand.

Kategorien "Fisker" er kun representert i Sandnes. Her ligger de relative tapsandelene for hus knyttet til fisker- og bondestanden begge litt over gjennomsnittet. I de andre kommunene følger tapsandelene i kategorien "Bonde" gjennomsnittet.

Det er bare Sandnes og Saltdal som har tap i kategorien "Embetsverk, institusjon" etter 2. omverv. Det er kun to hus det dreier seg om, en skole og et barnehjem, men utgangspunktet er få hus.

6.2.2 Bestandsutviklingen i forhold til bygningstyper

Det er de tre største gruppene med ulike typer uthus som i forhold til antall registrerte, har høyest andel av nye tap og flest gjenstående i kritisk dårlig stand. Mest tydelig er trenden for utmarkshus og driftsbygninger i tunet, der både tapsprosent og særlig andel hus i forfall ligger markert over gjennomsnittet. Sjøbrukets hus har lavest andel av nye tap i perioden, men noe høyere andel av de som er i dårlig stand. Bolighusa ligger samlet noe under gjennomsnittet.

Utmarkshusa topper som forventet oversikten over tapte og forfalne hus, og trenden gjenkjennes i alle de undersøkte kommunene i 2007. Hvor mye varierer etter utgangspunktet i kulturminnebestanden, dvs. etter hva slag typer hus som karakteriserer den. Saltdal og Skjåk, som har størst innslag av utmarkshus, har også de høyeste prosentandelene truede.

Saltdal hadde etter 1. omverv særlig høye tapstall for utløene. Det er færre nye tap i gruppen, men samlet er gruppen halvert etter SEFRAK-registreringen. Det er med andre ord langt færre igjen "å ta av".

Når det gjelder driftsbygningene i tunet, preges det totale bildet for omvervet i negativ retning av mange tap i Skjåk og Sandnes, og dårlig tilstand for gjenstående i Eidskog.

Etter første omverv var tapstallene klart høyest også samlet for den eldre typen driftsbygninger med fjøs, stall, låve som står for seg selv, i forhold til den mer "moderne" enhetslåven. Etter andre omverv er forholdet motsatt, men en mulig positiv utvikling for den gamle typen modereres av en klar overvekt slike hus i dårlig stand, og det gjelder alle kommuner 2007. Den alderdommelige sammensetningen i uthusbestanden i Skjåk med stort antall små hus for ulike funksjoner, gir store utslag også samlet for omvervet.

Situasjonen for gruppen "Mindre uthus i/nær tunet" varierer mer – som ved forrige omverv. Skjåk har høyest tapsprosent. Sandnes har høyere prosentall enn gjennomsnittet både mht. tap og andel i dårlig stand. Dette understøtter trenden fra 1. omverv. Generelt er det de mindre uthusa, skjul og utkjellere og sidebygninger som er sårbare. Også byuthus er utsatte. Etter 1. omverv var det påfallende mange stabbur tapt i Saltdal i forhold til de to andre kommunene der hustypen inngår som vanlig i tunet (Eidskog og Skjåk). Denne trenden er ikke ført videre. Stabbur framstår nå som lite utsatt for tap i alle kommunene og mindre utsatt enn bolighus.

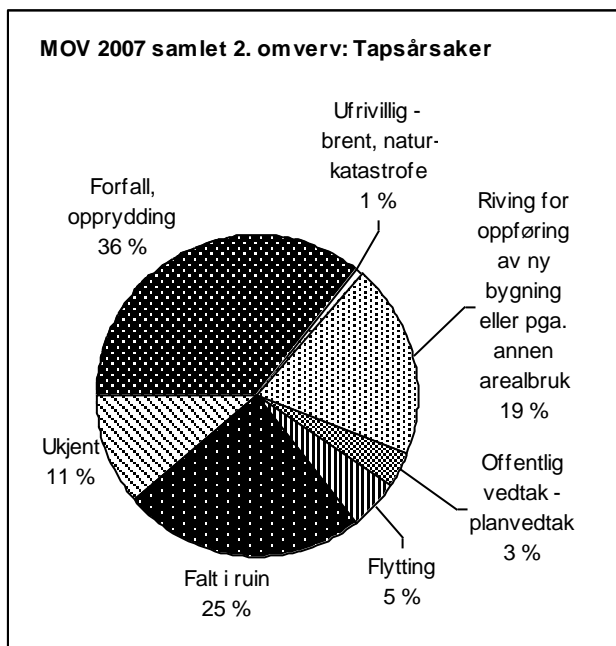
Bolighusa ligger samlet under gjennomsnittet både mht. tap og de kritisk dårlige. Men her er det store variasjoner mellom kommunene. I Saltdal og Sandnes ligger tapet av bolighus henholdsvis litt over og lik gjennomsnittet. Skjåk peker seg ut med lavest tapsandel, godt under gjennomsnittet i kommunen. Andelen kritisk dårlige bolighus ligger under gjennomsnittet i alle kommuner og her skiller Sandnes seg mest positivt ut.

Sjøbrukets hus er kun representert i Sandnes og Saltdal, med størst andel i Sandnes. Kun ett hus, et naust, er tapt i perioden – i Saltdal. Det er en markert forbedring i forhold til 1. omverv i Saltdal da et større miljø gikk tapt i utbyggingen av E6. Bildet er noe mindre positivt om man ser på andel kritisk dårlige naust og sjøhus, særlig gjelder det i Sandnes – tross flere regulerte områder med formål bevaring.

Alle kommunene har eksempler på hus som er satt i stand uten "Endring" siden 1. omverv. Det gjelder også hus som før var truet. Flere hus kan defineres som tilbakeførte – i streng og mindre streng forstand. I Skjåk er denne utviklingen mest lesbar i tallmaterialet, ved at flere endrete hus er satt i stand og ført tilbake til eksteriøret de hadde ved SEFRAK-registreringen. Men fortsatt er det nok bymiljøene i Sandnes som har flest eksempler på historisk dokumenterte tilbakeføringer.

Når hus pusses opp og detaljer skal fornyes, er det sveitserstilen man henter forbilder fra, enten det kan kalles tilbakeføring i streng forstand eller ikke. Denne tendensen kom klart fram etter 1. omverv og er fortsatt gjeldende. Det er elementer etter endringer fra andre epoker utover 1900-tallet som skrelles av. Trenden med å ta i bruk tradisjonsinspirerte materialer og former er merkbart økende. Mest synlig er nye torvtak og skifertak. STILK/SMIL-institusjonen er involvert i en del av disse prosjektene.

6.2.3 Tapsårsaker

Den viktigste grunnen til at hus går tapt er som ved 1. omverv at de ikke lenger er i bruk. 60 % av tapene kan relateres til forfall, direkte eller indirekte. Segmentene med forfallsrelaterte primærårsaker er litt større enn sist.

Ny arealbruk står bak 19 % av tapene. Det er noe mindre enn etter 1. omverv. Fortsatt er det bare presskommunen Sandnes som har større andel ny arealbruk som tapsårsak enn forfallsrelaterte.

Flytting har omtrent samme relative andel som ved 1. omverv, og det er fortsatt Skjåk som topper, men det er også eksempler fra Eidskog og Saltdal. Trolig er dette segmentet i virkeligheten større.

Kilder

Litteratur

Ascheoug og Gyldendals *Store norske leksikon*, 1994 og "storenorskeleksikon.no", 2008.

Broe, Unni og Skogstad Solrun. 2007. *Gamle hus da og nå*. Status for SEFRAK-registrerte bygninger. Skjåk kommune. Oppland fylke 2002. Riksantikvaren.

Bruheim, Jan M. red. 1966. *Skjåk. Utgjeve i høve bygdajubileet 1966*. Skjåk kommune.

Christensen, Arne Lie. 1973. Etnologisk feltarbeid på Billingen, Åsen og Nyseter i Skjåk. Sommeren 1972. Institutt for folkelivsgransking 1973.

Fylkekonservatoren i Oppland. 1984. Registrering av faste kulturminne i Norge. Skjåk.

Grjotheim, Stein. 1978. *Setra og bygda 1850–1940* Hovedhopp-gave i historie, Universitetet i Trondheim.

Hosar, Hans. P. 1994, 1995, 1998. *Skjåk bygdebok, I, II, III*.

Hosar, Hans. P. 2000. "Almenninga og bygdekulturen". *Kvelds-seto 2000*.

Riksantikvaren, Oppland fylkeskommune. 2000. *Seterbruk i Oppland. Status og utfordringer*.

Skjåk kommune. 2005. Billingen – stadanalyse og utviklingsmoglegheiter. Skjåk

Sole, Kjersti Reksten, 2004. "Lina på Tundradalssetra". *Seterbrukaren nr. 2 2004*. (www.seterkultur.no).

Skjelkvåle, Rikard. "Framtida for landbruket i Ottadalen". *Ottadalen – ein stad å bu i framtida*. Udatert. (www.lomogskjaak.sparebank1.no)

Stangeland, Gro. 1996. Langs sti og veg i Gudbrandsdalen.

Statens vegvesen 2002. Vegvalg. Nasjonal verneplan. Statens vegvesen Vegdirektoratet.

Teigen, Trude. 1990. "Heimsetrer i Åstradalen". *Kveldseto 1990*.

Utrykte kilder, arkiv m.m.

Landbrukskontoret for Sel og Vågå. 2007. Årsrapport SMIL for Sel og Vågå.

Miljøstatus i Norge. www.mistin.dep.no

Skjåk Almenning sine websider (www.skjak-almemming.no)

Skjåk kommune. 2002. *Kommuneplan 1991–2002*.

Skjåk kommune Kommuneplanen arealdel 1991–2002.

Skjåk kommune. 2006. *Kommuneplan 2002–2016*.

Skjåk kommune. 2006. *Kommuneplanens arealdel 2002–2016*.

Skjåk kommune. 2001. Kulturminnevernplan for Skjåk.

Skjåk kommune. 2001. *Næringsplan for Skjåk*.

Skjåk kommune. 1998. Skjåk - - - fjellkommunen mellom aust og vest - - - . Informasjonshefte.

Skjåk kommune sine websider. (www.skjaak.kommune.no)

SEFRAK-registreringen Skjåk 1977–82, skjemaer og kart.

Statistisk sentralbyrå. 1973. *Folke- og bolig telling 1970*, Oslo.

Statistisk sentralbyrå. 1981. *Dokumentasjon 1980*. Kongsvinger.

Statistisk sentralbyrå. 1992. *Folke- og bustadteljing 1990* Oslo-Kongsvinger.

Statistisk sentralbyrå. 2001. *Folke- og bustadteljing 2001* Oslo-Kongsvinger.

Statistisk sentralbyrå. Faktaark, 2007. *Tall om Skjåk kommune*. (www.ssb.no).

Statistisk sentralbyrå. 2008. *Befolkningsutviklingen i kommunene*. (www.ssb.no).

Statens kartverk. Topografisk hovedkartserie M711.

Rektangelkart 1:200 000, Kristiansamt. Bl. III. 1851, 1880-90?, etter 1919. Statens kartverk Hønefoss.

Informasjon fra kulturvernleder Bjørn Dalen, Skjåk kommune.

Vedlegg 1. 2. omverv. Bygningstyper: tap - endring – tilstand

0513 Skjåk	Undersøkt 1.omv.	Tapt 1. omv.		Undersøkt 2. omv.	Tapt 2. omv		Gjenstående 2.omv	Endret: A, B, C*		A: stor endring*		B: middels endring*		C: liten endring*		Står*	Uendret	Derav truet*	
		antall	%		antall	%		antall	%	antall	%	antall	%	antall	%			antall	%
Våningshus	211	25	12 %	186	2	1 %	184	66	36 %	6	3 %	33	18 %	27	15 %	12	106	13	7 %
Bolig	1	0	0 %	1	0	0 %	1	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	1	0	0 %
Bolighus	212	25	12 %	187	2	1 %	185	66	36 %	6	3 %	33	18 %	27	15 %	12	107	13	7 %
Sidebygning	68	15	22 %	53	4	8 %	49	18	37 %	1	2 %	3	6 %	14	29 %	1	30	5	10 %
Stabbur, loft	147	17	12 %	130	3	2 %	127	35	28 %	1	1 %	6	5 %	28	22 %	6	86	15	12 %
Mindre uthus i/nær tunet	36	9	25 %	27	3	11 %	24	7	29 %	0	0 %	0	0 %	7	29 %	1	16	4	17 %
Mindre uthus i/nær tunet	251	41	16 %	210	10	21 %	200	60	30 %	2	1 %	9	5 %	49	25 %	8	132	24	12 %
Fjøs, stall, låve	246	56	23 %	190	12	6 %	178	44	25 %	0	0 %	5	3 %	39	22 %	2	132	45	25 %
Driftsbygning	11	4	36 %	7	1	14 %	6	2	33 %	0	0 %	2	33 %	0	0 %	0	4	1	17 %
Driftsbygninger i tunet	257	60	23 %	197	13	7 %	184	46	25 %	0	0 %	7	4 %	39	21 %	2	136	46	25 %
Utløe, sommerfjøs	6	2	33 %	4	0	0 %	4	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	1	3	2	50 %
Kvern, sag	5	4	80 %	1	0	0 %	1	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	1	0	0 %
Seterbu/sel	57	2	4 %	55	2	4 %	53	19	36 %	0	0 %	10	19 %	9	17 %	4	30	7	13 %
Seterløe	41	7	17 %	34	5	15 %	29	8	28 %	0	0 %	0	0 %	8	28 %	0	21	5	17 %
Seterfjøs	63	11	17 %	52	1	2 %	51	17	33 %	0	0 %	3	6 %	14	27 %	2	32	14	27 %
Andre hus på setra	2	1	50 %	1	0	0 %	1	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	1	0	0 %
Hus i utmark, seter	174	27	16 %	147	8	5 %	139	44	32 %	0	0 %	13	9 %	31	22 %	7	88	28	20 %
Forretningsbygg	1	0	0 %	1	0	0 %	1	1	100 %	0	0 %	1	100 %	0	0 %	0	0	0	0 %
Hotell, kafé m.m.	2	0	0 %	2	0	0 %	2	1	50 %	0	0 %	1	50 %	0	0 %	0	1	1	50 %
Skole, forsamlingshus	2	1	50 %	1	0	0 %	1	1		0	0 %	1	0 %	0	0 %	0	0	0	
Hytte	4	0	0 %	4	1	25 %	3	1	33 %	0	0 %	1	33 %	0	0 %	0	2	0	0 %
Ukjent, annet	2	0	0 %	2	1	50 %	1	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	1	0	0 %
Andre hustyper	11	1	9 %	10	2	20 %	8	4	50 %	0	0 %	4	50 %	0	0 %	0	4	1	13 %
0513 Skjåk samlet	905	154	17 %	751	35	5 %	716	220	31 %	8	1 %	66	9 %	146	20 %	29	467	112	16 %

* gjenstående 100 %

Vedlegg 2. 2. omverv. Registreringskretser: Tap - endring - tilstand

0513 Skjåk	Undersøkt 1.omv.	Tapt 1. omv.		Undersøkt 2. omv.	Tapt 2. omv		Gjenstående 2.omv	Endret: A, B, C*		A: stor endring*		B: middels endring*		C: liten endring*		Står*	Uendret	Derav truet*	
		antall	%		antall	%		antall	%	antall	%	antall	%	antall	%			antall	%
1 Gjeilo	58	12	21 %	46	0	0 %	46	19	41 %	2	4 %	3	7 %	14	0 %	0	27	9	20 %
2 Øygaard	63	15	24 %	48	3	6 %	45	12	27 %	0	0 %	6	13 %	6	0 %	4	29	11	24 %
3 Marlo	154	25	16 %	129	7	5 %	122	38	31 %	2	2 %	15	12 %	21	0 %	8	76	23	19 %
4 Ånstad	38	6	16 %	32	2	6 %	30	8	27 %	0	0 %	4	13 %	4	0 %	0	22	4	13 %
5 Øyom	54	10	19 %	44	3	7 %	41	17	41 %	0	0 %	5	12 %	12	0 %	2	22	2	5 %
6 Holemork	69	7	10 %	62	4	6 %	58	15	26 %	1	2 %	3	5 %	11	0 %	2	41	7	12 %
7 Langleite	87	19	22 %	68	5	7 %	63	9	14 %	0	0 %	6	10 %	3	0 %	2	52	13	21 %
8 Nordberg	100	14	14 %	86	2	2 %	84	29	35 %	0	0 %	8	10 %	21	0 %	4	51	11	13 %
9 Åmot	46	10	22 %	36	0	0 %	36	12	33 %	1	3 %	0	0 %	11	0 %	1	23	3	8 %
10 Bråtå	128	22	17 %	106	4	4 %	102	31	30 %	0	0 %	9	9 %	22	0 %	4	67	12	12 %
11 Kveom	108	14	13 %	94	5	5 %	89	30	34 %	2	2 %	7	8 %	21	0 %	2	57	17	19 %
0513 samlet	905	154	17 %	751	35	5 %	716	220	31 %	8	1 %	66	9 %	146	0 %	29	467	112	16 %

* gjenstående 100 %

Vedlegg 3. Kart over Skjåk

